

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 74

שבט תשס"ח — אדר א' תשס"ח

מכון התורה והארץ ★ כפר דרום — חבל עזה — אשקלון

עורך:

הרב גבריאל קדוש

מערכת:

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

בהוצאת מכון התורה והארץ

רח' דוד ברגר אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

דמי מנוי לשנה - חינם

הוצאות משלוח - 36 שקל לשנה

יוצא לאור בסיוע משרד החינוך

התרבות והספורט - מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות

ISSN 0793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 077-3535047

דפוס האוזר בע"מ

גבעתיים

תוכן

מאמר מערכת

5 הרב גבריאל קדוש כי תבואו אל הארץ ונטעתם

9 הרב אלישע וישליצקי להתנער, להתרומם ולהרים

הלכות שביעית

13 הרב הגאון יעקב אריאל יעוץ חקלאי לגוי בשמיטה

28 הרב יהודה זולדן מכירת תוצרת אוצר בית דין לגויים

40 הרב יהודה עמיחי מתגירים ופירות שביעית

43 הרב יהודה עמיחי קדושת שביעית בצמחי מרפא (אלוורה)

49 הרב יהודה עמיחי פרעון חוב והשאלה בפירות שביעית

היתר מכירה או אוצר בית דין – משא ומתן

53 הרב יהושע בן מאיר

65 הרב יואל פרידמן

67 רבני המכון תשובות קצרות

78 מכון התורה והארץ תכנית יום העיון

רשימת המשתתפים

הרב אהוד אחיטוב	מכון התורה והארץ
הרב יעקב אריאל	נשיא מכון התורה והארץ, רב העיר רמת-גן
הרב יהושע בן מאיר	ישיבת אפרת
הרב אלישע וישליצקי	תנועת אל עמי, בית מדרש מהו"ת
הרב יהודה זולדן	מכון התורה והארץ, מכון לב - ירושלים
הרב יואל פרידמן	מכון התורה והארץ
הרב יהודה הלוי עמיחי	מכון התורה והארץ
הרב גבריאל קדוש	מכון התורה והארץ, רב בקהילת גני-טל ביד בנימין

מאמר מערכת

"כי תבואו אל הארץ... ונטעתם"

ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין חישוב זמן השנים של הפירות לעניין ערלה ולעניין תרומות ומעשרות. במשנה מצאנו מחלוקת בענין זה (ראש השנה פ"א מ"א): "באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמישה עשר בר".

השלב הקובע באילן את שנתו הוא החנטה כדברי חז"ל: "אילן שחנטו פירותיו קודם חמישה עשר בשבט לשנה שעברה (שנת המעשר כשנה שעברה). אחר חמישה עשר בשבט מתעשר לשנה הבאה" (ראש השנה ט"ו ע"ב). מצאנו גם שבתאריך זה רוב גשמי השנה כבר ירדו "הואיל ויצאו רוב גשמי שנה ועדיין רוב תקופה בחוץ" (ראש השנה י"ד ע"א). ובירושלמי (ראש השנה, פ"א ה"ב) מתבאר שט"ו בשבט הוא מעין "פרשת המים" ביניקת האילן: "עד כאן הן חיינ ממי השנה שעברה מיכן והילך הן חיינ ממי השנה הבאה".

אופיו של ט"ו בשבט קיבל משמעויות נוספות במשך הדורות כיום מיוחד שראוי להתפלל בו על הפירות ובמיוחד על האתרוג: "ומנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה ולומר שירות ותשבחות עליהן..." (תיקון ט"ו בשבט) וכן מצאנו הדרכה נוספת ליום זה: "כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות, והוא כפי הזכות של כל אחד מישראל, הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה, שיזמין לו ה' יתברך לעת המצטרך את פרי עץ ההדר והנה תפילתו תעשה פירות" (בני יששכר).

בתקופה האחרונה של שיבת ישראל לארצו קיבל ט"ו בשבט משמעות נוספת של **מנהג נטיעת** אילנות ביום זה כביטוי לבניין הארץ "עת לטעת... ועת לבנות" (קהלת ב.).

המתבונן ימצא קשר עמוק בין שיבת ישראל לארצו, נטיעת אילנות בה ותוקפן

של מצוות התלויות בארץ. מצוות כשמיטה ויובל ועוד, קשורות לכמות היהודים הנמצאים בפועל בארץ ישראל, ככל שיש יותר יהודים בארץ (רוב היהודים או כולם) כך תוקף המצוות עולה מדרגה של מידת חסידות או דרבנן למצב של חיוב מן התורה. חז"ל דרשו על הפסוק "וקראתם דרור לכל יושביה" (ויקרא, כה, י) "כשכל כל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן" (ערכין לב ע"ב). הרב קוק זצ"ל מסביר שיש קשר ישיר בין מצב האומה "רוב יושביה עליה" למצוות היובל (הקדמה לשבת הארץ):

כל אלה יחד (ערכי היובל והשמיטה) הם סימני חיים עליונים, שצריכה לגלותם אומה זו, שמוסר לאומי אלקי כזה חי בקרבה, ונכון הוא לפניה, בהיותה מבונה בכל תכסיסה ברום עילויה המדיני כשכל יושביה עליה. מבאר לנו הרב עוזי קלכהיים זצ"ל (שירת האומה לארצה עמ' קעא):

בדרשה זו ציינו חכמינו את מצבה התקין והשלם של האומה... מצב זה מציין את הקשר שבין העם והארץ, אשר נוצר מהמפגש המשותף של כל העם עם נחלתו. כלומר, היובל יכול לשמש לנו כמודד למידת זיקתו ונכונותו של העם להיות בארצו. כשהוא חל, משמע שהעם שוכן בנחלתו וחי בה חיים טבעיים במדינתו ככל עם על אדמתו, במצב שלם זה, יכולה להופיע גם רוחו בצורה מושלמת... בעת שיגיעו המצוות התלויות בארץ לידי חיובן מדאורייתא - הרי שהגיעה האומה להתחברות מלאה בארצה, אז היא תגלה כוחות גנוזים שבקרבה...

זאת אומרת ששיבת ישראל לארצו וההשתרשות בארץ היא בעצמה מביאה להעלאת רמתו הרוחנית של העם וחיזוק תוקף המצוות התלויות בארץ. העיסוק בנטיעות ובבניין הארץ הוא זה אשר מעמיק את קשרנו הרוחני לארץ שמתגלה בקיומם של המצוות התלויות בארץ באופן יותר נרחב.

השנה שנבצר מאתנו לנהוג את מנהג הנטיעות בעקבות שנת השמיטה, יכולים אנו ע"י העמקת הלימוד במצוות התלויות בארץ ובבניינה של ארץ ישראל להגיע לחיזוק הקשר בין ישראל לארץ ישראל ולתורתו. קיום המצוות התלויות בארץ בזמן הזה, למרות שאיננו אידיאלי ולמרות שיש בו חסרונות רבים ובולטים – אך הוא עצמו משכלל ומרומם את חיינו הרוחניים כאומה. וכן כתב הרב קוק זצ"ל (עולת ראי"ה ח"א עמ' שנב):

ההוד והפאר המיוחד, שיש במצוות התלויות בארץ, כשהן מתקיימות

עכשיו בארץ-ישראל על ידינו, ע"י אותו החיל החלוץ ההולך ובונה את ארץ האבות, ומכין אחרית ותקוה יותר חזקה ויותר בהירה לדור יבא, מתגלה הוא לנו מתוך עז חפצנו הפנימי, המפעם בקרב נשמתנו, להעמיד את צביון אומתנו על ארץ אבותינו במלא תארה... לזאת אנחנו שואפים לחדש עלינו ימים קדמונים, כימי עולם וכשנים קדמוניות... כן יביאו אותנו המצות התלויות בארץ לידי רוממות החיים, שע"פ צורתם השלמה הן נקבעו. וכל אשר נוסף להתבונן במהותן של המצוות התלויות בארץ כולן, ונראה כמה רחוקות הן מאתנו, כמה היינו צריכים להיות בתנאים יותר בריאים וחזקים, עד שיהיו אלה המצוות מתקיימות בהם, כן יגדל בנו החשק לקים באהבה וביקר את אותו החלק, שאנו יכולים לקימו בתור זכר לדבר, זכר קדש, זכרון לחיים שלמים, שיבואו לנו בבוא תשועה שלמה לעמנו על אדמתנו לתשועת עולמים.

דווקא בזמן דיבורים של חולשה והתרופפות הזיקה של חלק מעמנו לנחלת אבות, שומה עלינו כתשובת המשקל להגביר חיל לבנין ארצנו, שמירת המצוות התלויות בה ובניינה, ומתוך כך נזכה בעז"ה לשיבת כל ישראל לכל ארצו ולקיום המצוות בצורתם השלמה.

ב"ה אנו זוכים להמשך התנופה של היוזמה של "אוצר הארץ" וב"ה מלבד הערך הגדול של צרכנות מהדרין וחיזוק החקלאות היהודית, גברה והתרחבה המודעות הציבורית בענייני שמירה בכלל הציבור.

הרב אלישע וישליצקי קורא את הקריאה החשובה בעת הזאת "להתנער, להתרומם ולהרים" חובתנו לעת הזאת. הרב יעקב אריאל עוסק בסוגיית ייעוץ חקלאי לגוי בשמיטה ומכאן מרחיב דיני אמירה לגוי בשמיטה והשוואתה לשבת. הרב זולדן והרב עמיחי עוסקים בדיני קדושת פירות שביעית ונתינתם לגוי ולמתיג. שני מאמרים נוספים בעניין קדושת שביעית של הרב יהודה עמיחי העוסקים בקדושת שביעית בצמחי מרפא (אלוורה) וכן בדין פרעון חוב בפירות שביעית.

העיסוק בפתרונות ההלכתיים של שנת השמיטה אוצר בית דין או היתר מכירה ממשיך בחוברת זו, דין ודברים בין הרב יהושע בן מאיר והרב יואל פרידמן. חותמים אנו כדרכנו בשאלות ותשובות קצרות מרבני המכון.

אנו מזמינים את כל קוראינו להשתתף ביום העיון השנתי של המכון בט"ו בשבט
בבר אילן, כדרכו של יום העיון נתחבר כולנו לעסוק בענייני המצוות התלויות בארץ
ובמיוחד בעניינה של שמיטה (סדר היום נדפס בסוף החוברת).

בברכת שנה טובה תהיה לארץ

העורך

מכון התורה והארץ, המדרשה, אוצר הארץ ובית עלי קטיף מבכים את הסתלקותו של החייל אחיקם הי"ד אשר נרצח בפאתי עיה"ק חברון ת"ו בנו של מו"ר הרב יהודה עמיחי שליט"א ושולחים תנחומים לרבנית שתחי' ולכל המשפחה בתפילה לעורר ישרי חברון לגאולתנו ונחמתנו תנוחמו מן השמיים	
מכון התורה והארץ והמדרשה מבכים את הסתלקותה של אילנה ז"ל אשר נפטרה ממחלה קשה אשת חברנו ר' משה הרשטיק הי"ו תנחומים למשפחה בבנין הארץ והעיסוק במצוותיה תנוחמו ת. נ. צ. ב. ה.	

בס"ד שלהי טבת ראשית שבט התשס"ח, משנכנס שבט מרבים בצמיחה

הרב אלישע וישליצקי

להתנער, להתרומם ולהרים.

עת להתעורר

תקופת החורף אינה רק משפיעה בתחום הטבעי, אלא בנפש של האומה. כמו גם בחיי הפרט והמשפחה, הקהילה והציבור – יש תקופה של תרדמה המלווה בשלכת, העלים המבטאים את כוח הצמיחה והשפעותיו – נושרים. לעומת זאת – "ענה דוד ואמר לי... קומי... צאי..." – כמגילת קדש הקדשים נאמר לעצמנו, כפי הצעקה האלוקית- לקום ולצאת, להתנער, להפסיק את התנומה הארוכה מדי, כי הסתיו חלף... הניצנים נראו בארץ" (שיהש"ר פר' ב). הקולות שעלינו לשמוע הם "קול התור", שמבטא לפי חז"ל את התחנות השונות בהופעת גאולתם של ישראל לאורך הדורות. בלי לדלג מעל הצורך לאסוף כוחות ולצבור כקפיץ דרוך את האנרגיה הנדרשת לשרות מהלך הגאולה עם כל תעצומות הנפש – אל לנו להישאר תקועים בדריכות ובאסוף הכוחות אלא בפריצתם החיובית אל הפועל. כפי שלמדנו מתורת הגר"א ותלמידיו ב"קול התור" על בוא עתה של התעוררות מלמטה, כחלק מהותי ובלתי נפרד מצמיחת גאולתנו.

ומי מעכב?!

בגאוותי, בשטחיותי, בעצלתי – יש לי רשימות רבות וארוכות של מעכבי

הגאולה, חוץ כמובן ממני, ואחד הגורמים לעיכוב הגאולה בא מחדירתו של אוויר קר אירופאי-אמריקאי-ערבי לאזורנו. זהו שרשו של עמלק – (כפי העולה מתיקוני הזוהר ממקורות שהביאם ב'קול התור' על פי דרכו של רבנו הגר"א מוילנא) – להטיל מידות מקולקלות בישראל. ובכללן – כעס, קטרוג, פחד ו... ייאוש.

אם הייתי יודע כי מגלגלים חובה ע"י חייב, ותופעת הייאוש האמורה להתרחש לפי חז"ל בחבלי משיח, תתחזק על ידי אנשים כמוני – אולי היה נפתח לבבי! אולי הייתי מתעורר!

להתרומם

אם רוצה אני להיות מה"מגלגלים זכות ע"י זכאי, אולי צריך לשנות את מבטי, את גישתי, את סדרי עדיפויותי, אולי אצטרך להתרומם מקטנות של עכשוויות ורווחיות ועצלות, אולי אצטרך להבחן במבחן ההשקעה שלי ולהפסיק לבחון אחרים במבחן התוצאות!!

זאת ועוד, הייסורים הפוקדים את עולמנו בכלל ובפרט, אינם מאפשרים להישאר בקטנות. הרי אותה נבואת זכריה – "והשלישית יוותר בה" – הן בדברי חז"ל על הגאולה השלישית שהיא ללא הפסק ואיננה הפיכה, והן בדברי ראשונים בעניין הצדיקים-ממשיכה ברצף אל "והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב". את הבחינה הזאת, את הניקוי, את הזיכוך, כולנו יכולים לעבור, אל הגובה הזה- כולנו יכולים להתרומם!

להקשיב יחד

גם הנביא מלאכי בבואו להכיננו לאתגרי חבלי משיח ולקשייהם, מציב רף גבוה להתרומם אליו. "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו". הקשבה לזולת אינה פוגמת בייחודיות אלא אדרבה, מעצימה אותה. ממש כמו "זכו דברי תורה ביניהם" בפרקי אבות, שרק אז שכינה עמנו.

ואם אכן מלאכת ההקשבה אמיתית וכנה היא, אזי אפשר מתוך כך גם לחבר כוחות, להפרות אלו את אלו, להתרכז במשימות ובהיבטים ענייניים, ולא חלילה במשקעי שווא ובמקסמי פרטיות אנוכית כולאת ומדכאת את הנפש היהודי ההומייה לגאולת הכלל באמת.

להרים

מבשרת ציון עולה על הר גבוה, מתרוממת, צמאה למשמעות, לבירור פנימי, להתגלות גבורתה המחודשת, שבעה מאשלות של מנוחת שקר, ורוצה בכל מאודה הפנימי- להיות ישרה ונקייה ללא שחיתות, ללא שעבוד אלילי למושגי עשירון עליון, מרכז ופריפריה. על כן, חוברת היא מבשרת ציון אל מבשרת ירושלים. זו אשר צריכה להרים בכח קולה.

לא הרמה של קול במובן הכוחני, אלא איכות של גובה מוסרי, רוחני, לאומי ותורני.

לא עוד קטלוגים וקטרוגים בין מחנות וזרמים ודמויות ודעות, לא עוד שותפות אפילו בשתיקה עם סימני הגאולה של סוף מסכת כתובות על בן דוד שבא כשיש קטגוריה בת"ח. לא עוד אדישות והשארות בד' אמותי הפרטיות, המשפחתיות, המוסדיות, הקהילתיות. אלא לפרוץ לרשות הרבים. לפרוץ לנפש, ללבבות, לתודעה, להרגלי החיים, לדפוסי המחשבה, לקיפאון ההרגשה, ולנערם ניעור חדש ומקדש.

בעת הזאת מתבקש להרים את דגל ציון וירושלים, לצקת בתוכו את התוכן הבהיר והמורכב והכולל גם יחד של תורת ארץ ישראל הגואלת מבתי מדרשות של רבותינו זצ"ל, מרן הראי"ה מרן הרצ"ה קוק ומרן הרב אברהם אלקנה שפירא זצ"ל, וכל ממשיכי דרכם באמת.

תורה זאת, תורת הכלל היא. אך אינה מנותקת, אינה מרחפת, אלא אדרבא- "גם אותו העילוי שמן הפרט אל הכלל, על כל מרחב התורה, בייחוד על מרחב הרעיונות של אמונה ויראת שמים באמת, גם זה עצמו הוא חידוש נשגב ונעלה של תורת ארץ ישראל". (אורות התורה י"ג, ג').

בהרמת דגל ציון וירושלים אין פיצול בין הפרט לכלל, בין החיים לתורה ואמונה, בין מוסר וארץ ישראל, בין רגישות חברתית ללאומית, בין מימוש עצמי לבין אידיאליסטיות למען העם והארץ, בין ממלכתיות לביקורתיות על קלקולים שבשלטון. נפסיק את התרבותה (אגרות ראי"ה א' קפ"ה), ונרים לגובה עינינו, לבנו, מוחנו, רצוננו וחפצנו. נפעל יחד לחבר בין העיירות הטבעיות כשדרות וקרית שמונה ויפו ועכו לבין עיירות הפיתוח פתח תקוה, הרצליה ורעננה. בין יש"ע והגולן וגוש קטיף, צפון השומרון לבין העיירות לסוגיהן השונים. בהדרגה, ובסבלנות, ובאמונה גדולה, ובחריצות, ובהתמדה, וברענונות ובשמחה - נלחם על הזכות לרשות רבים יהודית-ישראלית-ציונית, נקייה, ישרה, אמיתית, גבורה, אחראית, עם ערבות הדדית ללא כחל וללא סרק נצטרף צעירים ומבוגרים להתנדבות, לעשייה, להתחבר ללמוד

ומתוך כך ללמד, עד נקים יחד ממשלת אורות, לעומת הצללים הנראים לעין. לא אברח יותר אל פינתי הקטנה הפרטית, אלא אסתער יחד עם חברי ומתחת לרבותי. ומתוך שנשענים באמת על אבינו שבשמים צור ישראל וגואלו מוצאים את העוז והענווה להרים באמת את דגל ציון וירושלים.

נכתב ביום פטירתו של השר זבולון המר ז"ל, סגן ראש הממשלה, מראשי פעילי הציונות הדתית, לעילוי נשמתו.

הרב יעקב אריאל

יעוץ חקלאי לגוי בשמיטה

שאלה

לנוכרי יש קרקע בארץ ישראל אותה הוא מעבד כל שנה ומגדל בה גידולים פשוטים כגון שעורה ודורה. לקראת השמיטה הוא מוכן למסור אותה לחברה של נוכרים אחרים המתמחים בגידולי ירקות מיוחדים הדורשים מיומנות גבוהה יותר. החברה הזאת נעזרת בעצות ובציוד של יהודים. (מדובר בעקורים מגוש קטיף המתפרנסים ממסירת מידע ומהשכרת ציוד) מלבד קשר זה אין ליהודים כל זיקה לחברה הנוכרית. האם הדבר מותר?

תשובת מהריט"ץ

בראשית דברינו צריך להבחין בין הנדון דידן לבין הזמנת תוצרת נוכרית בשביעית שנאסרה ע"י פוסקים רבים. שם מדובר ב**הרחבת** שטחי החקלאות של הנוכרים בשנת השמיטה, או בהזמנה **מפורשת** מנוכרים לגדל עבור אוכלוסיה יהודית שומרת שמיטה. ואילו כאן מדובר בקרקע הנעבדת בלאו הכי ע"י נוכרים אלא שעתה אותה קרקע תיעבד בדרך שונה, ע"י נוכרים. כמו"כ אין כאן הזמנה לגדל עבור יהודים, החברה מגדלת ירקות לכל מאן דבעי, כולל נוכרים, אלא שהיא מסתייעת בעקיפין לכאורה הדבר דומה ל"חרוש בה טבאות ואנא נסיבנא מינך" וצריך לברר מהו גדר האיסור. ואם הוא חל במקרה זה.

נעיין תחילה בשו"ת מהריט"ץ (הישנות מז). תשובה זו עוסקת בנושא דומה מאוד לנידון דידן. להלן תמציתה בתוספת הערות (בסוגריים ובהקטנה):

נדרשתי לאשר שאלוני אם מותר לישראל לתת לגוי שוורים וחטים לחרוש ולזרוע בשביעית בקרקע הגוי אם יש חשש איסור שביעית

כיון שישראל לוקח ממה שתוציא הקרקע הרי נהנה משביעית ואסור או דילמא כיון דלאו קרקע דישראל ולא עבד ישראל עבודה בשביעית מותר? לכאורה היה נראה לאסור מאותה שנינו "מחזיקין ידי גוים בשביעית" פירוש דוקא בדיבור כגון לומר להם אחזקו וכיוצא בדברים אלו אבל במעשה לא, וכן כתב הרמב"ם ז"ל פרק ח' מהלכות שמיטה וכיון שכן הרי מחזיק ידיו במעשה במה שנותן לו פרות חורשות וחטים לזרוע כך היה נראה לכאורה.

אמנם כד עיינינן שפיר נשכח דשרי מכמה טעמי. חדא, דמאי דאמרין דאין מחזיקין ידי גוים בשביעית במעשה היינו דוקא לעזור אותן בשביעית דמחזי כעובד בשביעית... מפני הרואים שיראו אותם עודדין בשדה בשביעית יחשבו שהוא עושה בשדהו אבל מן הדין מותר דליכא מחזיק ידי עובדי עבירה. (משמע שמעיקר הדין מותר לישראל לעבוד בקרקע של נוכרי בשביעית כלומר יש קניין לגוי (עיי' תוס' גיטין סב ע"א) אך בתשובותיו החדשות כתב לאסור וכן בהמשך דבריו כאן כתב לאסור משום "ושבתה הארץ").

וכן כתב הרמב"ם זלה"ה פרק ח' מהלכות שמיטה וז"ל: "כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה או למכור להן כלי עבודה לפי שאסור לחזק ידי עובדי עבירה" וכו' הרי דדוקא ידי ישראל שעובדין אותה אסור לחזק. (ויש לחלק לכאורה בין מכירת כלי עבודה שאינה תמיכה ישירה בעבודה בשביעית כי ייתכן שיצטרכו את הכלים רק אחרי שביעית, ודמי להחכרה בהבלעה שהמבי"ט התיר, לבין מסירת שוורים וחיתים במטרה ברורה לחרוש ולזרוע בשביעית כשמותנה מראש לקבל גם חלק מהתוצרת).

אע"ג דאפשר עוד לפרש טעם מפני מה אין עודדין מפני שישראל עובד הארץ בידו ועובר על מה שאמרה תורה "ושבתה הארץ" אע"ג דאינו עובר על "שדך לא תזרע" מפני שאינו שדהו מ"מ עובר שעל ידו אינה שובתת הארץ ועובדה בידו מה שבשאר דברים כגון למכור להם כלי עבודה אינו עובד בידו. (כלומר, הסיבה האוסרת למכור לישראל אינה רק משום סיוע לעבירה אלא משום שבגללו השדה נעבדת ואינה שובתת והוא שותף לעבירה זו. בשדה גוי אין איסור או משום ששדה של גוי אינה בכלל מצוה זו, או משום

שגוי המעבד שדה אפילו של ישראל אינו מבטל את מצות שביתת הארץ. כי זו מתבטלת רק ע"י עבירה של בר חיובא ולא ע"י מעשה של גוי שאינו בר חיובא עיין שבה"א קונט"א א).

הכלל העולה מדברינו דמותר למכור להם כלי עבודה אעפ"י שמפרש בפירוש שהוא לעבוד האדמה ואם כן הכא בנ"ד מותר לתת לו פרות וחטים ולזרוע כדי שיתן לו מן היוצא השדה כך וכך לפי שאין לו חלק בקרקע ולא אסרה תורה אלא בקרקע של ישראל.

גדולה מזו שנינו בתוספתא דשביעית פ"ב: "המקבל שדה מן הגוי פוסק עמו על מנת שהגוי זורעה" ע"כ והרי הדברים ק"ו שהרי התירו לקבל שדה מן הגוי בלבד שלא יזרענה הישראל אלא הגוי זורעה כ"ש וק"ו בנ"ד דאין לו מגע יד בשדה כלל דודאי שרי.

ובאמת חלוקה זו שכתוב בתוספתא קולא יתירה היא ויש לי להשיב על תוספתא זו מכמה משניות מ"מ לא הבאתיה כי אם ללמוד מינה לנ"ד דבהא ליכא מאן דפליג. (ועוד ייתכן לומר שהתוספתא עוסקת במחכיר לו בהבלעה וכמש"כ המבי"ט סי' סד והמהרי"ט)

מסקנת המהריט"ץ להתיר סיוע של ישראל לגוי המעבד את אדמתו בשנת השמיטה. לעומת זאת בשו"ת החדשות (אין הכרח לומר שתשובת אלו מאוחרות יותר אלא ר"ל שהן נדפסו מאוחר יותר) סימן קכט הוא אוסר לתת להם חיטים משום איסור ספיחין ובאשר לשוורים בתחילה הוא אוסר ואח"כ חוזר בו ומתיר מכוח הסוגיה בע"ז טו ב וזה תורף דבריו:

זה ימים נשאלתי על דבר זה והשבתי שאסור. וגם מי שיש לו שוורים בשותפות עם הגוי לא התרתי להם, כי אם שימכור לו חלקו מכירה גמורה כך הוריתי זה ימים. (והעיר המגיה: בשו"ת הנדפסות סימן מז. דברי המגיה תמוהים, שהרי בשו"ת הישנות הוא מתיר; וע"כ כוונתו לפסיקות אחרות שלו ואולי דוקא השו"ת הישנות הן מאוחרות וצ"ע) ובאמת הוראה זו היתה בלא ראות ובלא השגחה אלא החמרתי, כי היה נראה בעיני איסור שביעית אם היה משכיר שורו לגוי או משאילו לעשות מלאכה בשביעית ולעבוד את האדמה שאסרה תורה בשביעית, והייתי מדמה האי מילתא להאי דאסור להשכיר ולהשאל בהמתו לגוי שיעשה בה מלאכה בשבת וע"ז

דף טו, א - ב, רמב"ם פ"כ משבת הלכה ג) והכא נמי אסור. אמנם האיר ה' את עיני ומצאתי להם התר גמור להשאיל ולהשכיר השוורים לגוי, והטעם דלא דמי לשבת דאסור להשכיר בהמתו לגוי ולהשאילה, משום דשאני התם דאדם מצווה על שביתת בהמתו, הילכך שכירות ושאלה ברשות ישראל קיימא ונמצאת בהמתו עושה מלאכה בשבת. אבל בשביעית אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, דלא אסרה תורה אלא על שביתת קרקע **שלא יעבוד האדם את האדמה**, אבל בהמתו לא נצטווה על שביתתה. הילכך אפילו אם ישכירנה לגוי או ישאלנה ליכא איסור. (ר"ל התורה ציוותה שישראל לא יעבד את אדמתו **שלו** אך עיבוד אדמת נוכרי לדעתו אינו אסור).

תדע, דהכי גרסינן בגמ' פרקא קמא דעבודה זרה דף ט"ו ב: אמר רבה מי דמי התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית הכא אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת ע"כ בגמ'. וכתבו התוספות וז"ל: מי דמי התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית... לכ"נ לפרש התם אין אדם מצווה על שביתת שביעית לפי שאין האיסור תלוי בגוף הבהמה אלא **בגוף הקרקע**, הילכך השאיל פרתו לגוי לחרוש בה בשביעית אין שום איסור שביעית חל עליו ואין כאן גנאי ויש להתיר למכור לישראל השור מטעם תליה דאמרינן לשחיטה זבניה, אבל גבי שבת שהאיסור תלוי בגוף הבהמה ואיכא איסור לבעלים אם יחרוש בה אין להתיר למוכרה מטעם תליה וכו' עכ"ל.

הנך רואה בפירוש שהתירו פרתו לגוי לחרוש בה בשביעית. אע"ג דלישנא מטעי דקאמר איסור על הבהמה, משמע דוקא על גוף הבהמה אין איסור אבל על הבעלים אסור, הא ליכא למימר, דכיון שאין איסור על גוף הבהמה אין על הבעלים איסור כיון שלא נצטווה על שביתת בהמתו בשביעית, (ויתכן לומר בכוונתם שעל האדם יש איסור מדרבנן גם בשל גוי כדאי' בגיטין סב אין עודרין, אך על בהמתו לא גזרו ואין גנאי בכך שבהמתו עובדת בשדה נוכרי מכיון שאין כאן איסור תורה ועיין מעדנ"א סי' יג).

אע"ג דיש דברים בלשון התוספות שצריך להגיה שמשמע בלשונם תכלית אמרם דאין כאן גנאי משמע דברים בלתי מובנים. (להנ"ל אין צורך בהגהה) אמנם נפרש כפשוטו, רוצה לומר שמא תאמר אע"ג דאין

איסור שביתה בשביעית על הבהמה גנאי הוא לישראל להשאילה לגוי שיעבוד בה בשביעית שנראה כמחזיק ידי עובדי עבירה, ר"ל היתה הו"א לומר שיש כאן ביטול המצוה של "ושבתה הארץ" להכי כתבו התוספות דאפי' גנאי אין כאן דלא מיקרי מחזיקין ידיהם אלא בעבודה בגוף הקרקע שיסייעוהו הוא בעצמו בעבודת הקרקע, וזהו מה שכתב הרמב"ם זלה"ה מחזיקין בדברים לאפוקי שלא יעזור עמו בקרקע שזהו נקרא מחזיק ממש וגנאי הדבר נראה כעובד אדמתו בשביעית, אבל בהמתו אפילו גנאי ליכא. ואפילו להשאלם התירו התוספות. ומעתה יצא לנו התר להשכיר הבהמות לגוים בשביעית ואפילו גנאי ליכא ואפילו להשאלם התירו התוספות. כך נראה לע"ד. איברא, דלתת להם חטים לזרוע כמנהגם בכל שנה ודאי אסור... כיצד נתיר שיתן הישראלי התבואה לגוי לזרעה והא לא גרע מספיחים דאיכא למגזר כיון שהתבואה של ישראל. וזה פשוט ומבואר.

אלה דברי החכם השלם כמה"ר סוליימאן ן' אוחנא נר"ו:

נרלע"ד דדוקא להשכיר לגוי כשאר שכירות דעלמא הוא שמותר, אבל להשכיר לו שורו כמנהגו כשאר השנים למחצה לשליש ולרביע ממה שמוציא השדה, זה ודאי הוא אסור שהרי הוא כמו שותף לגוי וכל מעשה הגוי כאילו הוא עושה בשליחותו, וכמו שאסור הוא הישראל בעצמו לעשות ולחרוש בשביעית, ואעפ"י שהקרקע הוא של גוי אין קנין לגוי בארץ ישראל. הצעיר סוליימאן אוחנא.

בתשובה זו הוא מתיר למסור לגוי שוורים למרות שהגוי יחרש בהם אין בכך סיוע לדבר עבירה כי הגוי חורש בשלו. אך זרעים הוא אסור לתת להם משום ספיחין למרות שהגוי זורעם בשלו אך מכיון שיש לישראל חלק בתבואה הרי זו תבואה של ישראל שנזרעה בשביעית. אך החכם סולמאן אסור לסייע לגוי ונלענ"ד מכוח מה שיבואר להלן משום חרוש בה טבאות.

חרוש בה טבאות

בשתי תשובותיו המהריט"ץ אינו מזכיר כלל את הירושלמי בשביעית שיש מ"ד הסובר שאסור לומר לנוכרי 'חרוש בה טבאות ואנא נסב לה מנך' והסברה נותנת שלמ"ד זה ק"ו שאסור לתת לו שוורים שיחרוש בהם בשביעית.

זו לשון הירושלמי פ"ד ה"ג: "ומחזיקים ידי עכו"ם בשביעית. רבי חייא רבי אימי חד אמר חרש בה טבאות ואנא נסב לה מנך בתר שמיטתא, וחרנא אמר אישר".
 ופירש הרמב"ם בפיה"מ: "ושאמר מחזיקין ידי עכו"ם. בדיבור לא במעשה, כגון שיראה אותם עובדין בשביעית ויאמר להם ה' עמכם או כדומה לזה. אך לא התיר לומר לגוי לחרוש בה טבאות. למרות שאין איסור לגוי לחרוש את שדהו בשביעית. וכן פסק בפ"ח ה"ח שרק איישר מותר ומשמע שחרוש בה טבאות אסור".
 וכן פירש הרע"ב: "ומחזיקים ידי נכרי - אם מצאו חורש יכול לומר לו יישר כחך וכיוצא בזה". אולם לא התיר לומר לו חרוש בה טבאות.
 וכן משמע מהר"ש והרא"ש. ובמקום אחר הארכנו (בתשובה על העדפת תוצרת נוכרית על ישראלית בשמיטה). וזו כנראה גם כוונתו של הרב סולימאן נ' אוחנה.
 היה אפ"ל שהמהריט"ץ סובר כהסמ"ג שפסק כמ"ד שמותר לומר לגוי חרוש בה טבאות אך מהרמב"ם לא משמע כן ויתכן שהמהריט"ץ הבין שגם הרמב"ם פסק להתיר. אלא שהדבר דחוק, מדוע לא הביא הרמב"ם חידוש יותר גדול מאישר, דהינו חרוש בה טבאות.
ומכיון שהר"ש והרא"ש ופשוט דברי הרמב"ם כפי שהבינוהו מפרשיו הוא שאסור לומר לגוי חרוש בה טבאות, לכן נראה שלמעשה קשה לסמוך על המהריט"ץ נגד רוב הפוסקים האוסרים. מה גם שהוא עצמו הביא את דעת הרב סולימאן נ' אוחנה החולק עליו ואוסר להשכיר את השורים לגוי כשהוא שותף ביבולים.

סיבת האיסור

אמירה מפורשת המעודדת את הגוי לחרוש יותר טוב אסורה אפוא לדעת רוב הפוסקים. וק' למ"ד שאין איסור אמירה לנוכרי¹ בכל איסורי התורה, חוץ משבת (עיין ב"מ צ א) מהאוסר לחרוש בה טבאות. ודוחק לומר שבזה גופא נחלקו שתי הדעות בירושלמי אם יש איסור אמירה בכל איסורי התורה או רק בשבת. ואולי י"ל עפ"י מש"כ המהר"ם על התוס' (ב"מ צ א ד"ה אבל) שמכיון ששביעית היא שבת הארץ גזרו בה את אותן גזרות שגזרו בשבת בראשית. אולם המהר"ם לא אמר זאת

1. הערת עורך: עיין בהרחבה במאמרו של הרב יעקב אפשטיין באמונת עתיד גליון 73.

אלא לגירסה המובאת בדפוסים שגם בשביעית אמירה לגוי אסורה כמו בשבת אך הוא עצמו הביא גם את גירסת המהרש"ל שלא גרס "שביעית" (אם כי אין הכרח לומר שהוא סובר כמהרש"ל שאמירה לנוכרי בשביעית אסורה מהתורה, אדרבה מהתוס' הקודם שם משמע ששביעית אינה חמורה משבת) ובתוס' הרא"ש ג"כ לא מוזכרת שביעית (ואכן לא מצינו במס' מו"ק איזכור כל שהוא של אמירה לנוכרי בשביעית וכמו שהעיר המהרש"ל).

ויש לומר עפ"י מש"כ הגרשז"א (מעדנ"א סי' יג) שבזה נחלקו שתי הדעות בירושלמי, מ"ד שמוותר לומר חרוש בה טבאות סובר שיש קניין לגוי להפקיע ומ"ד איישר אך חרוש בה טבאות אסור סובר כמ"ד אין קניין לגוי. ולפי"ז כיון דקיי"ל אין קניין לגוי להפקיע אסור לומר לו חרוש בה טבאות.

(מיהו למ"ד שבדרבנן יש קניין לגוי או לשיטת הכס"מ שכל עוד הקרקע בבעלותו של גוי יש קניין יש לכאורה מקום להתיר חרוש בה טבאות.)

עוד כתב שם הגרשז"א במעדנ"א (סי' יג אות ח) לשיטתו שהזרע בשדה עובר שני איסורים, על לא תעשה המוטל אקרקפתא דגברא "שדך לא תזרע" וגם על איסור עשה המוטל על השדה "ושבתה הארץ". ומכיון שבשביעית מצינו עבירה גם בגוף הקרקע לכן מסתבר שהאומר לעכו"ם לעבוד בשדהו בשביעית חמיר טפי משבות דאמירה לגוי בשבת. כי בשבת יש רק איסור גברא בעוד שבשביעית איכא נמי איסור חפצא של עבירה בגוף הקרקע, במקרים מסוימים. ולכן אסור להשכיר את שדהו לנוכרי, אע"פ שבשבת מותר.

ולפי"ז י"ל שאמירה לגוי בשביעית חמורה יותר משבת, משום שיש בה גם איסור חפצא, אע"פ שאיסור החפצא של "ושבתה הארץ" קיים רק בקרקע של ישראל ולא בקרקע של גוי, אך מכיון שיש בה צד של איסור חפצא החמירו באמירה לנוכרי גם בשדהו. ואכן להלן נוכיח ששביעית חמורה משבת. (והמהריט"ץ עצמו מביא סברה זו שיש איסור של ושביתה הארץ).

שיטת החזו"א

מיהו הסבר זה לא יעלה יפה לדעת החזו"א הסובר שאין כל חיוב חפצא על הקרקע, אפילו לא בשדה של ישראל. עיין סי' יז אות כה שכתב:

אין האיסור של שביתת השדה תלוי בבעלות אלא העובד בשדה עובר על איסור שביתה אלא כוונת הגמ' שם שהאיסור של שביתה תלוי בקרקע והעבירה נעשית בקרקע, אבל אם עובד בה עכו"ם בשכירות אין הישראל עובר משום שביתה.... וע"כ שאין שביתת

הארץ כשביטת בהמתו אלא שתהא שובתת ממלאכת אדם בה אבל לנטוע קודם שביעית שתקלוט בשביעת מותר מהתורה. וייתכן לומר לדעת החזו"א כמש"כ הרב קוק (שבה"א קונט"א סי' א) בהסבר ההלכה של 'חרוש בה טבאות ואנא נסב מנך בתר שמיטתא': "ומה שאסור לחזק ידיו יותר מאמירת אשורתא זהו רק הרחקה לישראל, שיזכור איסור שביעית ולא יבוא לעבוד עמו בידים".

[ויש הבדל בין החזו"א לרב קוק. בעוד שלחזו"א אין שום חיוב חפצא על הקרקע, אלא חיוב גברא בלבד, לדעת הרב קוק ופוסקים רבים אחרים יש גם חיוב חפצא כשישראל עובד בקרקע. שאין שביטה של הארץ מתבטלת כ"א ע"י מה שבר-חיובא עובד אותה, אבל אם נכרי, שאינו מצווה על שביטה, עובד אותה, הרי היא לגבי שביטת הארץ כאילו עובד אותה קוף בעלמא או שהיא מתעבדת מאליה ע"י איזה כח מכחות הטבע, שאין זה ביטול שביטת הארץ. וממילא אי אפשר שתהי' נעברת שביטת הארץ רק אם ישראל עובר ע"ז, שהמ"ע בפועל היא אקרקפתא דגברא לשבת מעבודת הארץ]. וא"כ גם לשיטת הסוברים שאין איסור מן התורה שגוי יעבוד בשדה ישראל בשנת השמיטה אמירה לגוי אסורה, משום הרחקה לישראל, שיזכור איסור שביעית ולא יבוא לעבוד בידים, וצ"ל שבשביעית החמירו יותר מבאיסורים אחרים כמו שמצינו שבכמה דברים החמירו בשביעית יותר כגון איסור נטיעה בערב שביעית עיין גיטין נד א חשודין ישראל על השביעית ולא חשודין על השבתות וכגון איסור ספיחין ועין רא"ש (ב"מ שם) שהחמירו בקדשים ויתכן לומר שה"ה שהחמירו גם בקדושת הארץ.

גדר האיסור

ולא רק אמירה בפה אסורה, אלא כל סיוע אחר ללא דיבור בפה ג"כ אסור. ומשנה מפורשת היא שמעשה גוי עבד ישראל גם ללא כל אמירה מפי ישראל אסור, בשבת קכב א "נכרי שהדליק את הנר - משתמש לאורו ישראל, ואם בשביל ישראל - אסור. ובגמרא שם: "מילא מים להשקות בהמתו - משקה אחריו ישראל... במה דברים אמורים - שאין מכירו, אבל מכירו - אסור".

מבואר אפוא שאפילו בלי אמירה מפורשת אסור ליהנות ממעשה גוי אם הוא עשה את המעשה או שיש חשש שהוא יעשה בעתיד דבר דומה לטובת ישראל. ואמנם רמז עקיף מותר אולם גם אז אסור לישראל ליהנות הנאה ישירה ממעשה הגוי, (עיין שו"ע או"ח ס"ס שז).

וכן באיסורים אחרים, מלבד שבת, יש בנוסף לאיסור אמירה גם איסור שהגוי יעשה מעצמו איסור למען ישראל. עיין ב"מ (ב"מ וצ"ע א): "שלחו ליה לאבוה דשמואל: הלין

תורי דגנבין ארמאי ומגנחין יתהון, מהו? - שלח להו: הערמה אתעביד בהו, אערימו עלייהו ויזדבנון.

ופירש"י: "מגנחין יתהון - ומסרסין אותם, ואחר כך מחזירין לבעלים, ומאהבת בעליו ישראל גונבו הנכרי שהוא מכירו, ומסרסו כדי שיהא יפה לחרישה".
וכן נפסק בשו"ע אבן העזר וסי' ה ס"ד: "אסור לומר לעובד כוכבים לסרס בהמה שלנו. ואם לקחה הוא מעצמו וסרסה, מותר. ואם הערים ישראל בדבר זה, קונסין אותו. (ואפי' לא הערים, והעובד כוכבים מכירו ומכיון לטובתו). הגה: ומותר לתת בהמה לעובד כוכבים למחצית שכר, אע"פ שהעובד כוכבים בודאי יסרסנו (הגהות מיימוני פ"ז מהלכות א"ב), דעובד כוכבים אדעתא דנפשיה קא עביד (בית יוסף)".

מעשה נוכרי ללא אמירה

אלא שדבר זה, שאסור לאפשר לגוי לעשות דבר לישראל ללא אמירה, צ"ע, הרי לכאורה בשבת האיסור הוא משום "דבר דבר" ומדוע מעשה נוכרי אסור גם ללא אמירה? מיהו באיסורים אחרים אין לומר שרק אמירה אסורה שהרי לא נאמר בהם "ודבר דבר" אלא ע"כ משום שיש כאן מעין שליחות לגוי לחומרא וודמי קצת לזכיה, שבה עושה אדם דבר למען זולתו ללא ידיעתו ולא אמירתו, שהיא ג"כ מדין שליחות לדעת חלק מהראשונים. וצ"ל שלא ייתכן שאיסורים אחרים יהיו חמורים יותר משבת. שהרי באיסורים אחרים הגמ' (ב"מ ז) מתלבטת ולא הכריעה. והפוסקים נחלקו בדבר עי"ש ברא"ש. ואיך יתכן ששבת תהיה קלה יותר מיתר האיסורים? ואי"ל שאה"נ רק לאחר שנאסר מעשה נוכרי ביתר האיסורים - וע"כ לא משום "ודבר דבר" אלא משום שליחות - נאסרה גם שבת מק"ו. שהרי גם הראב"ד המיקל ביתר האיסורים מודה שבשבת מעשה נוכרי גם ללא אמירה אסור, שהרי זו משנה מפורשת כמו שהבאנו.
וצ"ל שבשבת כו"ע מודים שיש נוסף לאיסור "ודבר דבר" גם איסור שליחות וכמ"ש רש"י (שבת קנ"ג ע"א) ואע"פ שמסברה היה מקום לומר שבשבת לא שייכת שליחות כלל כמ"ש החת"ס (או"ח סימן פד) שבשבת המצוה על האדם שינוח וכשהוא שולח שליח סו"ס הוא נח אעפ"כ צ"ל שבגלל חומרת השבת אסרו חכמים אפילו שליחות של נוכרי, גם אם הישראל לא שלחו כלל, אלא הוא עושה על דעת עצמו למען ישראל. ולפי"ז שני דינים הם בשבת. אמירה בשבת עצמה אסורה משום "ודבר דבר" ואמירה בע"ש אסורה משום שליחות. וכמ"כ יש איסור נוסף בשבת עצמה כשגוי עושה על דעת עצמו למען ישראל כגון שבא לכבות דלקה גם אם אין אמירה מפורשת ועיי' אבני נזר או"ח סי' מא ויובא להלן).

ולפי הגדרה זו רק אמירה לגוי בערב שבת שיעשה לעצמו מלאכה בשבת מותרת. אך אמירה לגוי בשבת עצמה "בשל לך" צריכה לכאורה להיות אסורה מדין "ודבר דבר". אומנם שליחות אין כאן אך דיבור של חול יש כאן. וקשה ממש "כ"ה תוספות בב"מ (צ"ע א"ד חסום): "מותר לומר לנכרי אכול נבלה ומהאי טעמא נמי מותר לומר לנכרי **בשבת** הילך בשר ובשל לצרכך כשאינ מוטל עליו לזנון דאין מרויח באותה אמירה כלום".

מבואר בדבריהם שאין איסור אמירה לנכרי בשבת שיעשה בשלו. וצ"ל בדעתם שאמירה לנכרי שיבשל לעצמו אינה דיבור אסור. המילה "בשל" לכשעצמה אינה אסורה אלא רק כאשר משמעותה בישול אסור, כגון לישראל. אך בישול של נכרי לנכרי אינו אסור כלל ולכן גם האמירה מותרת.

ולדברי התוס' הנ"ל שמותר לומר לגוי בשבת שיבשל לעצמו מותר גם לייעץ לו כיצד לעבד את אדמותיו בשביעית. מיהו יש לחלק התוס' עוסקים במקרה שבו אין ליהודי טובת הנאה ממעשה הגוי עושה למען עצמו בלבד. משא"כ בנ"ד הגוי משלם ליהודי שכר על עצותיו ועל שכירת ציודו א"כ היהודי מעוניין במעשה הגוי. מאידך אין ליהודי שום נפק"מ ממה שהגוי יעשה. אחרי שהגוי קיבל את עצותיו של היהודי וזה קיבל את שכרו משלם אין לו שום ענין במה שיעשה הגוי אם ישתמש בעצותיו או לא. אם כי יש סבירות שאם הגוי יעשה כעצתו של היהודי הוא יבוא אח"כ לבקש ממנו עצות נוספות. א"כ יש ליהודי אינטרס במעשה הגוי, האם הדבר מותר?

גוי העושה לדעת עצמו

בשולחן ערוך (או"ח סי' שז ס"ג) נאמר: "אסור ליתן לא"י מעות מע"ש לקנות לו בשבת, אבל יכול לומר לו: קנה לעצמך ואם אצטרך אקנה ממך לאחר השבת". והב"י שם הביא זאת בשם הגה"מ בפ"ק דשבת (סי' תנב): "מכאן אסור ר"ש ב"ר ברוך ליתן לגוי מעות מערב שבת לקנות לו בשבת אבל יכול לומר לו קנה לעצמך ואם אצטרך אקנה ממך לאחר שבת כדאשכחן גבי חמץ ישראל וגוי שהיו באים בספינה וכן כתוב בהגהות מיימון פרק ו' (אות ב)".

ויש להעיר לענ"ד, מה עניין חמץ לכאן? בחמץ לא נעשה כל מעשה אסור, אדרבה מכירת החמץ לגוי עונה על מה שהתורה אומרת "לא יראה לך" שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים. אלא שהדבר נראה לכאורה כהערמה, שהישראל לא מעונין להוציא באמת את החמץ מרשותו. משא"כ בשבת המלאכה עצמה אסורה ולכן אמירה לגוי שיעשה מלאכה בשבת אף היא אסורה משום שבות וא"כ מה הדמיון לחמץ?

וי"ל כמש"כ לעיל שאמירה לגוי אסורה משתי סיבות: משום "ודבר דבר" ומשום שנראה כשלוחו. וכשאומר לגוי בע"ש אין דיבור אסור בשבת וגם שליחות אין, משום שאומר לנוכרי שיעשה בשלו למען עצמו וא"כ אינו שליחו של ישראל כלל. אך מכיון שרומז לגוי שאם יצטרך יקנה ממנו יש כאן לכאורה הערמה, שהרי למעשה הגוי עושה מלאכה עבור הישראל. ורק נקודה זו של ההערמה שהיא מותרת, למד ההגה"מ מחמץ. המכירה עצמה של החמץ לגוי אומנם מותרת, אך מכיון שאחרי פסח יחזור החמץ לידי ישראל לכאורה יש כאן הערמה, בכ"ז הערמה כזאת מותרת. כי אין הכרח שהגוי ימכור חזרה לישראל. שהרי אין שום תנאי או קשר כל שהוא המחייב את הגוי לחזור ולמכור לישראל ויתכן שימכור לאחרים או שלא ימכור בכלל. וגם הישראל לא התכוון לקנות ממנו את החמץ בחזרה אחרי פסח. אלא שאם הגוי חזר ומכר את החמץ לישראל יש כאן מעין הערמה. ובכ"ז הדבר מותר וא"כ ה"ה בשבת. וולפיי"ז מי שמוכר חמץ שהוא מעוניין שיחזור אליו במוצאי פסח אסור לו ליהנות מאותו חמץ. ובשלמא חנוונים המוכרים את חמצם לגוי סחורתם הרי עומדת למכירה ומצידם אדרבה שהגוי יקנה את כל המלאי וישלם להם טבין ותקילין. אך מאפיוות המכירות בצק מערב פסח ומקפואות אותו למשך כל הפסח כדי שמיד במוצאי פסח יאפו את הבצק, אע"פ שהן מוכרות את החמץ לגוי, יש בכך הערמה גמורה ואין ליהנות מחמץ זה. וצ"ע).

אלא שצ"ע מסירוס (ב"מ צ ב) שהבאנו לעיל שהערמה אסורה. ובשלמא בחמץ הערמה כזו מותרת כי אין כאן מעשה איסור וכנ"ל, אך בשבת הרי נעשתה מלאכה בשבת והיה צורך לאסור את ההנאה מהערמה כזו ק"ו מסירוס? ואולי י"ל שדין זה של הגהת מרדכי בגוי שקנה בשבת מותר משום שאמר לגוי: 'ואם אצטרך אקנה ממך לאחר השבת'. כלומר, הוא מתכוון באמת למה שאומר שאולי הוא יצטרך ולא ברור לו שיצטרך בוודאות. משא"כ בסירוס מדובר שהיהודי מעוניין בסירוס והגוי יודע מזאת ומסרס את השור בעצמו לטובת ישראל. שם הערמה אסורה. ואה"נ גם בשבת אם הישראל היה זקוק לאותו חפץ הנקנה בשבת והגוי קנהו מעצמו אסור לישראל ליהנות מקניה זו.

ובזה נוכל גם ליישב קושיה אחרת על הגה"מ, לכאורה, עד שהוא לומד מחמץ להתיר שילמד משמיטה לאיסור ללשון אחת בירושלמי שרק איישר מותר לומר לגוי בשמיטה אך 'חרוש בה טבאות ואנא נסיבנא מינך' אסור. ומבואר אפוא שמכיון שיש חשש שהגוי יתכוון לעבוד בשמיטה עבור ישראל הדבר אסור, אע"פ שאין הכרח לכך. אומנם אפ"ל שהגה"מ פסק כלישנא האחרת שחרוש בה טבאות מותר וכן פסק הסמ"ג.

אך הרמב"ם פסק אישר ומשמע שחרוש בה טבאות אסור ודוחק לומר שהשו"ע כאן חולק על הרמב"ם ופוסק כהסמ"ג.

יש לחלק בין שמיטה לשבת, כאמור לעיל. בשמיטה יש גם צד של איסור חפצא ולכן היא חמורה יותר משבת לעניין אמירה לנוכרי. ולפי מש"כ בדעת החזו"א אין לומר כן, וצ"ל שבשביעית החמירו יותר מבשבת כמש"כ לעיל.

ומסתבר לענ"ד שרק אם הישראל מציג **ביוזמתו** עצה לגוי אסור, ק"ו מחרוש בה טבאות. אך אם הגוי מבקש עזרה מישראל אולי אין איסור ליעץ לו. ורק חרוש בה טבאות ואנא נסיבנא מינך אסור. שאז הגוי עושה לדעת ישראל. אך ביעוץ בעלמא הגוי לא עושה דבר למען ישראל, אלא למען עצמו והישראל רק מיעץ לו בלבד. אלא שעדיין צ"ע מכיון שיש לישראל אינטרס שהגוי ישתמש בעצתו והקשר בינו לבין הגוי ימשך גם בעתיד. אולי הנאה עקיפה זו אסורה.

חילוק בין אריס לקבלן

יתרה מזו, מעיקרא החברה הנוכרית החוכרת את השדה לא היתה עושה זאת אלא על סמך היעוץ ושכירת הכלים מישראל, ואלמלא כן לא היתה עושה זאת. והישראלים מתפרנסים מהיעוץ שנותנים והכלים שמשכירים וא"כ יש כאן אינטרס ישראלי שהחברה הנוכרית תחכור את השדה ע"מ לזרוע בשביעית. ואע"פ שהמדובר באדמת נוכרי בכ"ז יש מקום לומר שאסור לישראל להיות מעוניין בעיבוד שדה בא"י בשנת השמיטה והדבר דומה לחרוש בה טבאות.

והנה גדולה מזו מצאנו שיותר למסור שדה של ישראל לגוי באריסות (ע"ז כא) למרות שהישראל מעוניין שהשדה תיעבד בשבתות שאז דמי האריסות יהיו גבוהים יותר. כי אלמלא כן היבול מן הסתם יהיה נמוך יותר וגם ערך אריסות יהיה נמוך בהתאם.

ומצאתי בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' מא) הקשה מה החילוק בין קבלן גוי לאריס גוי? לקבלן אסור לומר שיעבוד בשבת. הקבלנות מותרת רק משום שהגוי לא מחויב לעבוד בשבת ואם עושה כן על דעת עצמו עושה. משא"כ באריס של מרחץ אלמלא מראית העין שיאמרו שמרחצו של היהודי פועל בשבת היה מותר למסור את המרחץ לאריס אע"פ שמן הסתם האריס צריך לחמם את המרחץ כל יום כולל שבתות. מדוע בקבלן אסור ובאריס מותר? ותירץ האב"נ: שני איסורים יש בגוי עושה מלאכתו של ישראל. הא' מה שהישראל שולחו. הב' מה שהנכרי עושה על דעתו.

והנה באיסור שליחות אין איסור אלא אם אומר לו לעשות בשבת, אבל באומר לו לעשות סתם דומה למה שכתבו התוס' ריש פרק המדיר. דאם אומר לחנוני הילך

דינר ותן לפועלי פירות אין איסור משום שביעית משום שאין אומר לחנוני שיתן להם שביעית עיין שם.

והכא נמי כיון שאין אומר לפועל לעשות בשבת דוקא אין איסור משום שליחות. רק מכל מקום אסור כשלא קצץ משום שהגוי עושה בשבת על דעת ישראל. דל אמירת ישראל מהכא אסור משום עשיית הגוי בעצמו. והכא אין להתיר משום גוי אדעתא דנפשי' עביד. דזה לא מהני אלא באינו אומר בפירוש שעושה לדעת ישראל רק שהדבר נראה כן. בזה מהני סברת אומדנא דאדעתא דנפשי' עביד. אבל בנתן לו ישראל המלאכה לעשות. דהוא עושה בפירוש לדעת ישראל. בעינן קצץ בפירוש. וכל זה בקבלן דשלוחו של ישראל הוא ובשליח אין לחלק בין בחנם לבשכר. אבל באריס דהוא כשותף בשדה ואין עושה שליחות בעל הבית כלל מותר, אפילו מחויב לעשות בשבת דלאו שלוחו הוא כלל. כיון שאינו נוטל פירותיו עבור פעולתו. שהרי אפילו ירדו גשמים, ללא פעילות האריס לדלות נוטל הפירות. ומשום דאריס כשמו כמ"ש הרי"ף פרק השוכר את האומנין עיין שם. רק שמכל מקום עושה מלאכתו של ישראל. בזה אמרינן כיון דהוא אדעתא דנפשי' עביד כמו קבלן כשאינו מצווה לעשות בשבת. דגם כן אין איסור משום שליחות רק משום שעושה מעצמו מלאכת ישראל מהני בשניהם היתר אדעתא דנפשי'.

ונ"ד אינו דומה לא לאריס ולא לקבלן, אדרבה הוא קל משניהם, ואפי' לאריס אינו דומה. אריס משלם דמי אריסות לבעלים. ודמי האריסות מחושבים גם על סמך העבודה בשבת. אך בנ"ד האדמה של נוכרי וחברה נוכרית היא שחכרה ממנו את המקום ואדעתא דנפשה היא עושה, ללא כל זיקה לישראל. למרות שעל דעת כן חכרה החברה הנוכרית את השדה, ע"מ לעבדה בשביעית, אך אין שום תשלום לישראל על העבודה ועל התוצרת, אלא רק על היעוץ ועל השימוש בכלים.

מיהו יש לחלק בין שבת לשביעית. בשביעית גם אריס, אע"פ שאדעתא דנפשה קעביד, אולי בכ"ז יהיה אסור, מכיון שיש לבעלים אינטרס בעיבוד השדה בשנה זו. והדבר דומה ל'חרוש בה טבאות' שגם שם יש לישראל אינטרס בחרישת השדה ע"י הגוי.

ונלענ"ד שלא מצינו איסור מסוג זה. אינטרס ישראלי עקיף אינו מהווה סיבה לאסור, אפילו בשביעית. כי הגוי אדעתא דנפשה עושה ולא אדעתא דישראל. ולכן יש לחלק בין חרוש בה טבאות לאריס. בחרוש בה טבאות הישראל מבטיח לשכור ממנו את הניר. אומנם אין כאן התחייבות מפורשת, אלא דיבור בעלמא, אך הגוי עלול לסמוך על דיבורו של הישראל כי שארית ישראל לא יעשו עוולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית, והגוי סומך על כך וחורש טוב יותר מתוך תקוה

שהישראל יחזיר ממנו את הנזק האחר שמיטה. אך כשאין הבטחה מפורשת, אלא רק אפשרות רחוקה ומסופקת לא גזרו כי אז הגוי לא עושה למען ישראל. וה"ה באריס, אין שום דיבור מפורש שניתן להבין ממנו שבעה"ב יקנה ממנו את תוצרתו. הוא חייב לשלם דמי אריסות ותו לא. ואע"פ שהישראל מעוניין שהגוי האריס יעבד את האדמה בשנת השמיטה, כי אם היה הישראל אוסר עליו לעבד את אדמתו בשנת השמיטה היה האריס מנכה לו מדמי אריסות, ונמצא שישראל מעוניין שהגוי יעבד את אדמתו בשנת השמיטה, בכ"ז אין כאן תנאי מפורש. וראיה לכך יש להביא ממש"כ המבי"ט והמהרי"ט שמותר להחכיר שדה לגוי בהבלעה, כגון שמחכיר לו לשנתיים ואחת מהן היא שנת השמיטה. אע"פ שיש לישראל אינטרס שהגוי יוכל לעבד בשנת השמיטה שאם היה מגביל אותו בתנאי מפורש שלא יעבד את השדה בשום פנים ואופן בשנת השמיטה לא היה החוכר מוכן לחכור את השדה או שהיה מוריד מדמי חכירתו. אך מאחר שהמחכיר משאיר לגוי את הבחירה לעבד את השדה כרצונו ויתכן שיוביר שנה ויעבד שנה, ההחכרה מותרת, מכיון שאינו מחכיר לו במפורש לשנת השמיטה. וה"ה אריס החוכר את השדה לכמה שנים הדבר דומה להבלעה ומותר. וק"ו בנ"ד שאין לישראל שום זיקה לעיבוד השדה בשנת השמיטה. והעובדה שיש לישראל אינטרס שהשדה תעובד ע"י הנוכרי בשנת השמיטה אינה סיבה לאסור כדמוכח מהחכרה שלמרות האינטרס הישראלי בעיבוד השדה בשנת השמיטה ההחכרה מותרת. אלא ששם יש צורך בהבלעה כי מדובר בשדה של **ישראל** המוחכרת לגוי, אך בשדה **גוי** המעובדת בלאו הכי ע"י גוי, אלא שגוי אחר רוצה לעבדה, העובדה שיש לישראל הנאה עקיפה מכך אינה אוסרת ואין צורך בהבלעה.

סיוע ביד

אך ראיתי בספרו החדש של הגרשז"א (מעדני ארץ על משניות פ"ד מ"ג) שמסופק אם מותר לתת עצות לגוי כיצד לעבוד בשביעית. ואולי כלול הדבר במש"כ הרמב"ם (פ"ח ה"ח) "ולא יסעדנו ביד".

אולם הרמב"ם עצמו בפיה"מ פ"ג מ"ד כתב: "ושאמר מחזיקין ידי עכו"ם - **בדיבור**

לא במעשה".

מבואר אפוא שכל עוד המדובר בדיבור גרידא מותר ורק מעשה אסור. מהר"י קורקוס מפרש שהרמב"ם למד איסור סיוע בידיים מגיטין סב שאין עודדים עם הגוי בשביעית. משמע שרק מעשה בידיים אסור ולא אמירה בעלמא. ומה שכתב שם הרמב"ם שמותר לרדות עם הגוי את הכוורת יש גורסים **פירות** ולא כוורת. כלומר

מותר לסייע לגוי לקצור ולבצור את פירותיו וצ"ל לפי גירסה זו שקציר ובציר בשדה נוכרים מותר לישראל או משום שהלכה כהב"י ולא כהמב"ט שפרות נוכרים אין בהם קדושה ולכן לא חל עליהם איסור קציר ובציר שהרי אינו מצווה להפקירם, או י"ל שמכיון שאיסור קציר ובציר אינו מעשה הקטף של הפרות אלא הבעלות, כשם שאסור לישראל לקצור את פירותיו ע"י פועלים נוכרים משום שסו"ס הבעלות היא שלו ופ"ש מצוה להפקיר, כך גם להפך מותר לבעה"ב נוכרי להעסיק פועלים ישראלים לקטוף את פירותיו, כי הבעלות היא שלו והוא אינו מצווה להפקיר את פירותיו. וכ"כ ערוה"ש העתיד זרעים סי' כט ס"י: "ואינו מחזיקו אלא בדברים... אבל לא יסעדנו ביד כדי שלא יעשה מלאכה בקרקע של א"י בשביעית".

ומצאתי בשד"ח (וכללים מערכת המ' סי' מד, כרך ד עמ' 294 בהוצאת בית הסופר ב"ב תשכג) שהביא מקור מפורש לשיטת הרמב"ם שהאיסור הוא רק במעשה ולא בדיבור. לדעתו הוא למד זאת מזבחים (קטז ע"ב) וכן פסק להלכה בסוף הלכות מעשה הקרבנות: "השוחט קדשי נכרים בחוץ חייב, וכן המעלה אותן בחוץ, והנכרים מותרין להקריב עולות לשם בכל מקום, והוא שיקריבו בבמה שיבנו, ואסור לסייען ולעשות שליחותן שהרי נאסר עלינו להקריב בחוץ, ומותר להורות להם וללמדם היאך יקריבו לשם הא-ל ברוך הוא".

דבריו ברור מיללו אפוא שיעוץ מותר גם בשביעית.

מיהו קשה שלפי מש"כ בראשית דברינו הרמב"ם הרי אוסר גם דיבור כגון 'חרוש בה טבאות' וא"כ מדוע הוא מדגיש רק את האיסור לסעוד בידים, הרי היה צריך להשמיענו חידוש יותר גדול, שאפילו בדברים פעמים שהדיבור אסור כגון 'חרוש בה טבאות'? ואולי אמירה זו חמורה ביותר והיא נחשבת לא פחות מסיעוד ביד כי באמירה זו הוא מעודד את הגוי שיחרוש טוב יותר ועדיין צ"ע.

מסקנה

יעוץ מותר וכן השכרת ציוד מותרת, בתנאי שאין לישראל שום שותפות ביבול.

הרב יהודה זולדן

מכירת תוצרת אוצר בית דין לגויים

חלק מחנויות אוצר הארץ נמצאות בחנויות ירקות שפעילות במשך כל השנים. בעלי החנויות הללו מתחייבים לקלוט אך ורק תוצרת שתשווק ע"י אוצר הארץ. ישנה סבירות שהלקוחות שרגילים לקנות בחנות הזו במשך כל השנים ימשיכו לקנות בחנות זו גם במשך שנת השמיטה.

ישנם מקומות, ובמיוחד בערים, שבמעגל הלקוחות הקבועים נמצאים גם גויים (עולים מחבר העמים, עובדים זרים וכד'). האם ניתן למכור פירות אוצר בית דין לגויים? בהנחה שברמה העקרונית אין מוכרים לגויים פירות שיש בהם קדושת שביעית, יהיה קושי גדול מאד לבעלי החנויות למנוע מלקוחותיו הקבועים לקנות ממכלול התוצרת שבחנות את תוצרת אוצר בית דין, שיש בה קדושת שביעית. החשש של בעלי החנויות הללו, שהלקוחות הנכרים יעזבו אותם לחלוטין אם הם יהיו מוגבלים ברכישת חלק מהתוצרת שבחנות, וישנה סבירות שגם לאחר השמיטה הם לא יחזרו.¹

א. לא מאכילים ולא מוכרים לגוי פירות שביעית

בתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ה הכ"א) נאמר:

מאכילין את אכסניא פירות שביעית. ואין מאכילין לא את הגוי, ולא

1. דיון רחב בנושא קרוב, ראה: הרב זאב וייטמן, "יצוא פירות שביעית לנכרים", לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, (מהד' תש"ס), עמ' 207-213.

את השכיר פירות שביעית. ואם היה שכיר שבת, שכיר חודש, שכיר שנה, שכיר שבוע, או שקצצו מזונותיו עליו, מאכילין אותו פירות שביעית.

יש איסור להאכיל גוי פירות שביעית, אך מותר להאכיל פועלים שכירים שהבעלים היהודים התחייב לזונם. הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"ג) פוסק תוספתא זו להלכה.

בתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ז ה"כ), ישנה התייחסות נוספת למתן פירות שביעית לגוי:

אין מוכרין, ואין לוקחין, מן הגוי ומן הכותי פירות שביעית. אחרים אומרים: מוכרין לכותי עד ארבעה אסורות. ארבע איסורות זהו מזון שתי סעודות לו ולאשתו (פאה פ"ח מ"א). הרמב"ם לא פסק בהל' שמיטה ויובל את האמור בתוספתא זו שאין למכור פירות שביעית לנכרי. בספרא (בהר פסקא יא) נדרש גם כן: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כה, ו) - לכם לאכלה ולא לאחרים.

מדוע אין להאכיל ולמכור פירות שביעית לגוי? הרב יוסף טיראני (שו"ת מהרי"ט ח"א סי' מג) מסביר את טעם הדין:

נראה דדוקא פירות שביעית שבידינו אנו מחוייבים לאכלם ולא להפסידם, שנתינתם לכותי הוא הפסד והוזהרנו מזה אלא שנאכלם בקדושתם².

לדבריו, הסיבה היא שנתינתם לגוי זהו הפסד פירות שביעית, וכי החובה היא שאנחנו כיהודים נאכלם. הרב יהודה דיקמן (אוצר יסודי שביעית, עמ' תלא), מסביר שאיסור נתינה לגוי הוא משום איסור סחורה, ענין שהרמב"ם עוסק בו בהלכה שאחר כך, ולא מצד הפסד פירות שביעית³. הרב מאיר גרוזמן (קרא שמיטה, עמ' 181-182), מסביר שמטרת הפקר השדות בשמיטה הוא לסלק מהבעלים את אדנותו

2. דברים דומים כותב החזון איש (שביעית סי' י ס"ק יד).

3. לדעת הערוך השולחן (הל' שמיטה ויובל סי' כד, ד) האיסור להאכיל גוי הוא רק בתור פרעון חוב. אך אין כלל איסור להאכיל גוי פירות שביעית. דברים דומים כותב גם הראי"ה קוק (שבת הארץ, פרק ה הלכה יג, עמ' 510).

על השדות ולאפשר לכל להנות מהם בצורה שווה. אך גוי איננו מצווה במצוות השמיטה וברעיונותיה, ואין הוא מייחס משמעות ייחודית לכך שהפירות אותו מאכיל היהודי, מקורם בפירות הפקר בשל מצות השמיטה.

הרב שלמה זלמן אויערבך (שו"ת מנחת שלמה א' עמ' רלג) מסביר מדוע בכל זאת מותר להאכיל פירות שביעית לגויים שכירים?

מותר להאכיל דבר תורה פירות שביעית לעכו"ם מדחזינן שמותר להאכילם אף מדרבנן כשהם אורחיו משום איבה, נשמע מכל זה דשביעית לא קפדינן אלא על הפסד ממש ולא על הפקעת קדושה⁴. אך למול כל המקורות האוסרים להאכיל פירות שביעית לנכרי, בספרא (בהר פרשה א, א) נדרש אחרת:

"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך... ולשכירך ולתושבך הגרים עמך"-
 "ולשכירך" מן הגוי, "ולתושבך" מן הגוי⁵, "הגרים עמך" לרבות את האכסניא⁶.

מה היחס בין המקורות הללו, ומה ניתן ללמוד מכך שמותר להאכיל גוי אכסנאי וגוי שכיר שמזונותיו על היהודי?

1. לא לתת בידיהם, אך אין למנוע אם גוי בא מעצמו

הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר חלק יו"ד סי' תמה, אות ה), עוסק בסתירה בין המקורות:

בתורת כהנים הובא ברש"י פירוש החומש (ויקרא כה, ו) ולשכירך ולתושבך אף הגויים. ואף דבקרא ד"והיה לכם לאכלה" בתורת כהנים "לכם" ולא לאחרים, פי' בקרבן אהרן שלא יאכיל לנכרי. וכן איתא

4. הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, סי' כ, עמ' 768-773), והחזון איש (שביעית סי' יג ס"ק כו) כותבים שהאיסור הוא מדרבנן.

5. כך פירש רש"י (ויקרא כה, ו): "לשכירך ולתושבך" אף הגויים. הרב צ"פ פרנק (הדרת הארץ-שביעית, עמ' קו) הסביר שלדברי רש"י מותר לתת לגויים.

6. הרב יצחק וייס (שו"ת מנחת יצחק ח"ו סי' קכו וקכח, חלק ח סי' צח), דן בסתירה שבין התוספתא והספרא, ולדעתו הרמב"ם פסק כתוספתא שאסור להאכיל לגויים, ומאידך הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ד, כט), פירש את דברי הספרא "והיתה שבת הארץ לכם" שהמילה "לכם" באה למעט עכו"ם שקנה קרקע בא"י וזרעה בשביעית שפירותיה מותרים.

בתוספתא פ"ה דשביעית שלא יאכיל לכותי. והיינו דחשיב הפסד כשמאכיל לנכרי כמו שאסור להאכיל לבהמה שביעית מאכל אדם. ומ"מ אם הבהמה באה מעצמה תחת התאנה אין צריך למנעה כמבואר ברמב"ם פ"ה מהלכות שמטה ויובל הלכה ה, והכא נמי לענין נכרי להאכיל לנכרי חשיב הפסד ואסור. ואם הנכרי לוקח מעצמו שפיר דמי והוי הפקר לדידה.⁷

לפי דברים אילו אין להאכיל בידים לגוי, אך אם גוי בא מעצמו ואוכל אין למנוע ממנו.⁸ נראה שעל פי עקרון זה, אין לנסות לשכנע גוי לקנות פירות שביעית, אך אם גוי נכנס לחנות ומבקש מעצמו לקנות מתוצרת זו אין למנוע ממנו.

2. הרמב"ם פסק שאסור להאכיל גוי, לא אסר למכור לגוי

בתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ה הכ"א) נאמר שאין להאכיל גוי בפירות שביעית למעט שכירים שמזנותיהם על היהודי, ובתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ז ה"כ) נאמר שאין למכור פירות שביעית לנכרים, ולדעת אחרים מותר למכור לכותי עד ארבע איסרות- מזון שתי סעודות לו ולאשתו.

הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"ג) פסק רק את האיסור להאכיל גוי:

ואין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר, ואם היה שכיר שבת או שכיר שנה או שכיר חדש או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו, ומאכילין את האכסניא פירות שביעית. הרמב"ם לא הזכיר בהלכותיו את הנאמר בתוספתא בדבר מכירת פירות שביעית לגוי. הרדב"ז (שם) מפנה לתוספתא (שביעית פ"ה הכ"א) העוסקת באיסור

7. הוא מעיר שדבריו לא כדברי הטורי אבן (ראש השנה טו ע"א סד"ה פטורה), הסובר שההפקר הוא רק לישראל ולא לגוי. ראה גם: הרב יעקב ישראל קנייבסקי (קהילות יעקב, ראש השנה סי' ט); הרב שלמה זלמן אויערבך (מעדני ארץ סי' ז אות ב ד"ה וכיון); הרב מאיר גרוזמן (קרא שמיטה, עמ' 181-184).

8. אמנם הרב חיים קנייבסקי (דרך אמונה, הל' שמיטה ד, ל בביאור הלכה) מבחין בין האכלה לבהמה לבין האכלה לגוי. הרב יצחק רבינוביץ (שו"ת זכר יצחק סי' מב), והרב שלמה זלמן אויערבך (מנחת שלמה חלק ג עמ' קה), כותבים שאמנם השדות מופקרות לכל גם לגויים, אבל יש למנוע מהגויים לקחת בשל קדושת הפירות. ראה גם: הרב קלמן כהנא (חקר ועיון שביעית, חלק ב, עמ' תרעח). יש להעיר שהרמב"ם לא כתב שיש למנוע מגויים לזכות בפירות שביעית, בשל חשש שלא ישמרו קדושת שביעית באכילתם.

להאכיל גוי, כמקור לדברי הרמב"ם, ואילו המשנה למלך (על הרמב"ם שם), מפנה לתוספתא (שביעית פ"ו ה"כ) העוסקת במכירה לגוי כמקור לדברי הרמב"ם, אך כאמור הרמב"ם לא כתב שאין למכור לגוי פירות שביעית. הרמב"ם מדייק בלשונו, וכשהרמב"ם עוסק במכירת פירות שביעית (הל' שמיטה ויובל ה', יב; ו, יג), או במכירת כלים חקלאיים בשביעית (הל' שמיטה ויובל, ח, א-ו), הרמב"ם כותב דברים ברורים. ומאחר וכאן הרמב"ם כתב רק שאין להאכיל גוי, ולא כתב שאין למכור לגוי, אזי יש להבין את הדברים כפשוטם.

חכמים גזרו להאכיל – להגיש פירות שביעית לגוי העומד לאכול אותם, למעט שכיר שמזונותיו על היהודי, כי אז ניכר שהיהודי הוא זה שמאכיל אותו. אך כשהיהודי מוכר לגוי, והגוי הוא הבעלים החדשים של הפירות, והגוי לוקח אותם אליו, אין זה מענינו של היהודי ולא ניכר שהוא מאכיל את הגוי פירות שביעית. מה גם שלדעת אחרים מותר לכתחילה למכור לכותי, מספר מינימאלי של סעודות רק כדי קיומו.⁹

כיום הצרכנים קונים פירות וירקות למספר סעודות מועט. השווקים מלאים ב"ה בכל יום בתוצרת טריה וטובה, וממילא מדובר על מכירה פירות לגוי כדי חייו בלבד, וקרוב לאותה דעה המאפשרת למכור לו ארבע איסרות – שתי סעודות לו ולאשתו (תוספתא שביעית [ליברמן] פ"ו ה"כ). ההנחה היא שאם הוא יקנה כמות קטנה של פירות, הוא יאכל את הפירות ולא ישחית, וכשם שנותנים לחשוד על השביעית מזון כדי חייו (תוספתא שביעית [ליברמן] פ"ו ה"כ).

3. כשהפירות מיועדים גם לגויים ולא יחסרו פירות ליהודים

יש מקום לאפשר למכור לגויים, על בסיס המשך ההלכה בה גם לדברי התוספתא והרמב"ם מותר להאכיל אכסנאי וכן שכיר. המהר"י קורקוס (רמב"ם הל' שמיטה ה', יג) מפרש שהשכיר והאכסנאי האמורים בתוספתא וברמב"ם הם גויים. השכירים אילו גויים שאינם הולכים לבתיהם ומזונותיו עליו והרי הם כאנשי ביתו של היהודי¹⁰. גם אורח גוי הנכנס לביתו של יהודי, עליו להאכילו ויכול לתת לו

9. אמנם החסדי דוד (תוספתא שם) מפרש את דברי אחרים שיותר למכור לנכרים מזון שתי סעודות, רק אם לא מוצא למכור לישראל.

10. כך פירש את הספרא (בהר א, ז) הר"ש משאנץ, והראב"ד שם. כך פירשו גם: הראי"ה קוק (שבת הארץ, פרק ה הלכה יג, עמ' 511), החזון איש (שביעית סי' יג ס"ק כו), והרב חיים

מפירות שביעית. אכן, הרב שמואל וואזנר (קובץ מבית לוי, קובץ טו, עמ' לה הע' ד) התיר לתת פירות שביעית לנכרים העובדים ביישוב ודרים בחדרים שהוקצו להם, וכן התיר לתת לעובדת זרה נכרית¹¹. החזון איש (שביעית סי' יג ס"ק כו) הסביר שמאחר ואיסור זה הוא מדרבנן הקלו לתת לשכיר שמזונותיו על היהודי ולאכסנאי. מכאן שכשיש קשרי משכיר-שכיר בין יהודי לגוי, כמו עובד זר שעובד אצל יהודי ומזונות הגוי על יהודי, או כשגוי מתארח אצל יהודי, מותר להאכילו פירות שביעית. היהודי בעל הפירות מייעד את הפירות גם לאותם גויים שהוא מכיר, ונתינתם לגויים לא מחסר מהיהודים. האיסור הוא למכור או לתת לגוי סתם, שהיהודי לא חשב ולא ייעד את הפירות הללו בשבילם¹².

קנייבסקי (דרך אמונה על הרמב"ם שם). לא הכל הסכימו עם פרשנות זו. ראה בספר המפתח של הר"ש פרנקל.

11. אמנם הרב נסים קרליץ (חוט השני חלק א עמ' רמט) כתב: "ובדבר הפועלים הגויים המצויים בזמננו אצל יהודים הנצרכים לעזרה כגון חולים ונזקקים, יש להסתפק אם מותר לתת להם פירות שביעית, דהא התירו ליתן לאכסניא של גוי אפשר דהוא דוקא באכסניא גוי של המלך, אבל בפועל של זמננו אין הדבר מוכרע אם גם הם בכלל היתרא דאכסניא של גוי". אמנם (שם בעמ' רנ) כשדן על שכיר גוי, כותב שאם אילו שכירים גויים שאינם חוזרים לבתיהם, הרי הם כבני בית ולכן מותר לתת להם. לדבריו יש להבחין אם כן, בין עובד זר שגר בקביעות אצל יהודי, ומזונותיו על היהודי שאז יהיה מותר לתת לו, לבין עובד זר שאין מזונותיו על היהודי. אך על דבריו יש להעיר, שהאכסניא המדוברת שם אין הכונה לאכסניא של מלך אלא אורחים גויים, כדברי פאת השולחן (שביעית סי' כד ס"ק נח): "ודלא כמפרש התוספתא שכתב אכסניא חיל של מלך". גם החסדי דוד בפירושו לתוספתא שם מפרש שמדובר באכסנאי גוי. גם הרמב"ם (הל' מעשר י, יא) כתב: "מותר להאכיל את העניים ואת האורחים דמאי", זאת על בסיס ההלכה המקבילה בדמאי, ע"פ האמור בירושלמי (דמאי ג, א): "מאכילין את העניים דמאי ואת האכסניא דמאי". הרב נחום מאיר קרליץ, אביו של הרב נסים קרליץ (חוט השני חלק ב עמ' תיט), כתב באופן כללי יותר: "אסור ליתן לגוי פירות שביעית אם לא שמיסב על שולחנו של ישראל".

12. הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה חלק יו"ד ג סי' קכד), פירש כך את ההלכה האוסרת להאכיל גוי פירות שביעית: "ואף שבתוספתא ספ"ה דשביעית איתא שאין מאכילין פירות שביעית לעכו"ם ואיפסק כן ברמב"ם פ"ה משמיטה הי"ג, מסתבר לע"ד דהוא רק בראוי לישראל דהוא כמו שאסור להאכיל דבר הראוי לאדם לבהמה וחיה, אבל לא גרע עכו"ם מבעלי חיים שמותר להאכילם כשאין ראוי לאדם. וכן משמע בתוספתא שם שנקט דין עכו"ם סמוך לדין בהמה וחיה ובלשון אחד. ולכן כשם שלבהמה וחיה הוא דוקא באלו

אמנם לקוח הנכנס לקנות בחנות איננו דומה לשכיר, אך בעל חנות הירקות המכיר את לקוחותיו, מודע לכמויות שהוא זקוק, ואם גוי קונה אין זה מחסר מהיהודים. גם להם ישאר די. גם לאכסנאי דואג בעל הבית היהודי, ונותן לו לאכול מפירות שביעית, גם אם מדובר באורח גוי. יש מקום לדמות מי שבא להתארח בבית יהודי, למי שבא לקנות מחנות של יהודי, בהנחה שבעל החנות מודע ללקוחות הללו, או לוקח בחשבון שמבין לקוחותיו יש גוים, ומכין פירות גם להם. האיסור העקרוני למכור לגוי הוא לגוי שאין קשר קבוע איתו, כמו שכיר סתמי.

4. מפני דרכי שלום ומפני איבה

האם מאחר ואיסור מכירה לגוי הוא איסור דרבנן, האם יהיה ניתן להתיר למכור לגוי מפני דרכי שלום, או מפני איבה? תקנות "מפני דרכי שלום" אילו הם הנהגות שמטרתם למנוע מריבות וקטטות ולחזק את הקשר בין הצדדים. "מפני איבה" תקנות שנועדו למנוע שנאה ומתח, אך אין מטרתן לחזק את הקשר בין הצדדים. את האפשרות להאכיל גוים פירות שביעית, מעלה הרדב"ז בעקבות דברי הרמב"ם (הל' שמיטה פ"ד ה"ל):

עירות ארץ ישראל הסמוכות לספר מושיבים עליהם נאמן כדי שלא יפוצו עכו"ם ויבזו פירות שביעית.

מקור דברי הרמב"ם בתוספתא (שביעית [ליברמן] פ"ד ה"ז). הלכה זו עוסקת בתגובה לחשש שמא גוים יבואו לבזות פירות שביעית מחמת העובדה שהשדות בשנת שמיטה מופקרות. בעקבות זאת כותב הרדב"ז:

ואיכא לספוקי, אם באו עכו"ם בכלל ישראל לזכות בפירות שביעית,

המיוחדין לאדם דאוכלי בהמה ודאי מאכילין גם בידים לבהמה וכמפורש לשון זה בדרשא דבעור בפסחים דף נ"ב ובעוד דוכתי האכל לבהמתך שבבית. וכן מפורש ברמב"ם שם, הוא הדין דדוקא פירות המיוחדין לאדם אין מאכילין לבהמה וחיה לכן גם הא דאין מאכילין לעכו"ם איירי במיוחדין לישראל שהם פירות המותרין באכילה". הרב זאב וייטמן (לעיל הע' 1) כותב שמדברי הר"מ פיינשטיין הללו, יתכן ללמוד שגם דבר שראוי לאכילת ישראל אך מלכתחילה יוצר וגודל לצורך נכרי, והישראל אינו רוצה לאכלו, יהיה מותר להאכיל לגוי. הוא מציין גם למהרי"ט (חלק א סי' פג) ממנו רצה ללמוד כך, אך שמדברי המהרי"ט (חלק א סי' מג), משמע שהוא שולל לחלוטין נתינת פירות לגוי (הובא לעיל הע' 2).

אם מונעין אותם או אין מונעין מפני דרכי שלום, כדאמרין גבי מתנות

עניים?¹³

שאלת הרדב"ז היא כיצד יש לנהוג אם הגוים אינם באים לבזוז את פירות הארץ אלא על מנת לזכות מההפקר כמו היהודים שנוטלים מהשדות, האם גם אז יש למנוע מהם או שהם יכולים ליטול מפני דרכי שלום, כמו מתנות עניים? כוונתו כנראה להלכה אחרת לפיה יש לאפשר לגויים ללקוט מתנות עניים בשדות. כך נאמר במשנה (גיטין ה, ח):

אין ממחין ביד עניי גוים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום.

כך פסק גם הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"א ה"ט):

אין מונעין עניי עכו"ם ממתנות אלו [=לקט שכחה ופאה], אלא באין בכלל עניי ישראל ונוטלין אותן מפני דרכי שלום.

אם כן האם יהיה מותר לגוים ליטול מהפירות הללו כמו היהודים מפני דרכי שלום? תשובת הרדב"ז:

ומסתברא מונעין אותם דלא דמי למתנות עניים דלית בהו קדושה, אבל פירות שביעית אית בהו קדושה.

גם על דברי הרמב"ם (הל' שמיטה ה, יג) שכתב שאין להאכיל פירות שביעית לגוי העיר הרדב"ז שם:

ומכאן יש ראייה קצת שמונעין את העכו"ם מלקחת פירות שביעית. לדברי הרדב"ז הסיבה לפיה אין לאפשר לגוים פירות שביעית היא בשל העובדה שיש בהם קדושה, ואין זה דומה למתנות עניים כמו לקט שכחה ופאה בהם אין קדושה, ועל כן לא מונעים מהם.

אך בעצם היא גופה השאלה, מדוע לא נאפשר לגוים ליטול פירות שביעית מפני דרכי שלום על אף שיש בהם קדושה? על כן נראה שההבחנה הבסיסית היא, שהיכולת ליטול פירות שביעית הוא בשל העובדה שהפירות הללו אינם מוגדרים כמתנות עניים, אלא הם הפקר לכל- לעניים ולעשירים, בשל צו התורה "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך" (שמות כג, יא). אמנם, הסבירות היא שהעניים הם אילו

13. בענין אחר מצינו הלכה העוסקת בקשרי יהודים גויים בשמיטה, בשל דרכי שלום: משנה (שביעית ד, ג; ה, ט). ראה: גיטין סב ע"א (תוד"ה אשרתא).

שיטלו מהשדות המופקרות כלשון הכתוב: "ואכלו אביוני עמך", אבל אין זו תוצרת שמיועדת דוקא לעניים¹⁴. בשביעית חייב בעל השדה להפקיר, בין אם יש מי שיטול ובין אם לאו, ואילו לקט שכחה ופאה לא חייבים להשאיר בשדה במקום שאין עניים יהודים, כמסופר בגמ' (חולין קלד ע"ב):

לוי זרע בכישר, ולא הוּו עניים למשקל לקט. אתא לקמיה דרב ששת, אמר ליה "לעני ולגר תעזוב אותם" (ויקרא כג, כב) - ולא לעורבים ולא לעטלפים¹⁵.

אלא שאם ישנם יהודים שלמענם משאירים לקט שכחה ופאה, לא מונעים מעניים גויים לקחת.

התקנות מפני דרכי שלום עוסקות בתחומים חברתיים לנזקקים ונתמכים, שגם אומות העולם עוסקים בהם כמו דאגה לחולים, ולעניים, קבורת מתים וכד'. כך נאמר בירושלמי (גיטין פ"ה ה"ט) בעקבות דברי המשנה המאפשרת לעניי גוים ליטול מתנות עניים מפני דרכי שלום:

אין ממחין ביד עניי גוים לקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום. תני עיר שיש בה גוים וישראל מעמידין גבאי גוים וגבאי ישראל וגובין משל גוים ומשל ישראל, ומפרנסין עניי גוים ועניי ישראל¹⁶. ומבקרין חולי גוים וחולי ישראל, וקוברין מיתני גוים ומיתני ישראל¹⁷, ומנחמין אבילי גוים ואבילי ישראל, ומכבסין [נ"א- מכניסין] כלי גוים וכלי ישראל מפני דרכי שלום¹⁸.

14. רש"י (סוכה לט ע"ב ד"ה אבל), כתב שההפקר הוא לעניים, והרש"ש שם שואל שהרי ההפקר בשביעית הוא גם לעשירים? ומיישב שרש"י תפס את לשון הכתוב. במקומות נוספים כתב רש"י שההפקר הוא לעניים, אך ברור הוא שגם עשירים יכולים ליטול. ראה: הרב שלמה זלמן אויערבך (מנחת שלמה, חלק ג, עמ' קד).

15. ראה עוד בהשוואה שבין לקט שכחה ופאה לשביעית לעניים ולעשירים, בירושלמי (פאה פ"ו ה"א), במשנה ובגמ' שם.

16. עד לכאן, זו מובאה מהתוספתא (גיטין [ליברמן] פ"ג ה"ג).

17. עד לכאן, מובא בגמרא (גיטין סא ע"א) גם כן בעקבות דברי המשנה שעסקה ביכולת של עניים גויים ללקוט לקט שכחה ופאה.

18. ראה: הרב ד"ר אלתר הילביץ', "לביאור הסוגיה מפני דרכי שלום ביחס לגויים", סיני, ק (תשמ"ז), עמ' שכח-שנח.

אילו הם תחומים כלליים, בהם גם אצל אומות העולם מקובל לדאוג לנזקים והנצרכים "ועושים להן כל הדברים שחובה עלינו לילך במדותיו של הקב"ה בכל יכולתנו" (שירי הקרבן שם). אך אין להחיל את העיקרון על תחום שהוא בעיקרו אינו מתנות עניים אלא מופקר לכל.

אמנם לקט שכחה ופאה היא מצווה ייחודית לעם ישראל, וגויים אינם מקיימים אותה¹⁹. היא איננה ניתנת במסגרת צדקה ותמיכה רגילה, אם כי ישנה סבירות שהעניים הגוים היו מודעים להשאת הלפט בשכחה והפאה בשדות הייחודים בעת הקציר, והיו מצטרפים יחד עם העניים היהודים ליטול, וכתוצאה מכך נקבעה התקנה שמאפשרים גם לעניים גוים ליטול מפני דרכי שלום²⁰. אך כאמור הפקרת פירות שביעית איננה מוגדרת כמתנת עניים, ועל כן לא ניתן להחיל את התקנה "מפני דרכי שלום". עם זאת יש להעיר, שמסקנת הרדב"ז שיש למנוע מגוי לזכות בפירות שביעית מהשדות המופקרים, היא חידוש שלו, ובתוספתא ממנה למד הרמב"ם שיש להציב שומרים מפני הגוים, נאמר שיש לעשות כן רק בערי ספר, ורק כשיש חשש שמטרתם לבזות את הפירות.

19. גויים אינם מצווים להשאיר לקט שכחה ופאה. גר שבא להתגייר: "מודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה" (יבמות מז ע"ב). רש"י מסביר שמודיעים לו שעניים ילקטו בשדהו ושלא יקפיד על כך, או שמודיעים לו שהוא חייב להשאיר לקט שכחה ופאה, ושלא יצטער על ההפסד שנגרם לו. הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, יבמות שם), מציע לפרש: "שיש חשש שמפני לקט שכחה ופאה ומעשר עני מגיירים עצמם, ולכן מודיעים אותו עוון לקט שכחה ופאה ומעשר עני, כיון שיש חשש שמשום הני הוא שמגייר. ומודיעים לו שזבורא ועקרבא (=רע וטוב) היא. דהיינו אף דכשהוא עני טובה הוא לו, מכל מקום כשיקנה שדה מחוייב הוא עצמו לתנם, ועון גדול הוא כשמבטלים, וכשהוא נכרי לא מחוייב בכך, ואולי יפרוש על ידי זה הואיל והן מקפידין על הממוץ". קשה להניח שלשם לקיטת לקט שכחה ופאה גוי מתגייר, הרי אין מונעים מהגויים ללקוט לקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום (משנה גיטין ה, ט).

20. הקוצרים בשדהו של בעז מאפשרים לרות ללקוט, בידעם שהיא נכריה- מואביה. שאלת בועז לנער הניצב על הקוצרים: "למי הנערה הזאת?" (רות ב, ה), היא שאלת היכרות סתמית, ולדברי חז"ל הוא ראה בה התנהגות והתנהלות שונה באופן בו היא מלקטת, ממה שמקובל אצל גויות (שבת קיג ע"ב). תשובת הנער: "נערה מואביה היא" - "למה אמר נערה מואביה היא? לפי שהיה מעיד עליה שלא תהא משבט יהודה, שהיה סבור בה שהיא מבנות לחם, אמר לו הנער הנצב על הקוצרים נערה מואביה היא, אמר לו פייס לה שתהא מלקטת אחרינו" (מדרש זוטא - רות (בובר) פרשה ב, ו). אפילו מואביות מלקטות מתנות עניים.

מה ניתן ללמוד מדברי הרדב"ז מההצעה שנשללה לאפשר לגוים ליטול פירות שביעית מהשדות המופקרות לכל מפני דרכי שלום, באשר לשאלה האם ירקן רשאי למכור ללקוחותיו הקבועים הגויים פירות שביעית. לדברי רבנו תם (תוס' גיטין סא ע"א ד"ה משאלת): "דבמכר לא שייך דרכי שלום". טעם דברי ר"ת, לדברי הרמב"ן (עבודה זרה טו ע"ב) הוא: "שאם אינו רוצה למכור כליו מי יכוף אותו בכך". ועל כן גם כאן לא ניתן להתיר למכור פירות שביעית לגוי, מאחר שהמוכר רשאי להחליט למי הוא מעונין למכור ולמי לא. אך הרמב"ן (שם) חולק על דברי ר"ת: "ואינו נכון, דודאי גבי אומן כיון דלכולי עלמא מזבין, ולהאי לא מזבין, איכא איבה"²¹. אם המוכר לא ימכור סחורה מסויימת לגוי, יהיה איבה בין הגוי ליהודי. אמנם גם על דברי הרמב"ן יש להעיר שישנם דברים רבים שאין אנו רשאים למכור לגוים מסיבות שונות, כולל חפצי מצוה, ואין אנו מתירים מפני דרכי שלום או מפני איבה²².

אלא שבעקבות דברי הרמב"ן הללו, מאחר והאיסור להאכיל ולמכור פירות שביעית הוא מדרבנן, ובכל זאת חכמים התיירו במצבים מסוימים – כמו לשכיר שמזונותיו על היהודי, או לאכסנאי בשל איבה²³ יתכן שגם כאן יהיה מותר למכור לגויים פירות שביעית מפני איבה. כך כותב הרב צבי כהן (פירות שביעית, עמ' רצז), בשמו של הרב נסים קרליץ:

גוי שבא לחנות שמיטה לקנות פירות שביעית, וחנות זו מוכרת גם

21. כך גם מנמק הרמב"ן (עבודה זרה יג ע"א) מדוע נוהגים כיום "לישא וליתן עמהם לשאול ולהשאיל לפרוע ולהפרע ואפילו ביום אידם, ובודאי למכור להם", ומסקנתו שהדבר מותר: "דהאידינא שכחי גבן טפי, ואיכא משום איבה". לשיטת הרמב"ן (בבא מציעא עח ע"ב), החשש מפני איבה הוא הסיבה לכך שנותנים לגוים מתנות לאביונים בפורים (ראה: אליאב שוחטמן, "על המנהג ליתן מתנות לאביוני נכרים בפורים", סיני, ק (תשמ"ז), עמ' תתנב-תתסח. אין נכונה הבנתו שמשום איבה, היא ראית המנהג ללא כל פסול אף לכתחילה. מפני איבה הוא בשל חשש ופחד שאי הנתינה יגרום למתח לא רצוי ושלילי בינינו לבין הגוים).

22. "אין מוכרין טלית מצוייצת לגוי" (שו"ע או"ח סי' כ, ב); אין מוכרים לגוים בתים ושדות בארץ ישראל (שו"ע יו"ד סי' קנא, ח), ועוד. בכל אלה לא התיירו מפני דרכי שלום.

23. הרב שלמה זלמן אויערבך (שו"ת מנחת שלמה א עמ' רלג), הובא לעיל (ליד הע' 4).

למי שלא חתם על מינוי שליחות ולמכור פירות נכרים לשומרים קדושת שביעית בפירות אילו, יש לצדד להתיר למכור לו אם יש חשש איבה²⁴.

סיכום

אין להאכיל פירות שיש בהם קדושת שביעית לגוי. מותר להאכיל שכיר גוי שמזונותיו על היהודי וכן גוי שבא להתארח.

1. אך אם הגוי בא מעצמו ליטול פירות שביעית, או אם הוא נכנס מעצמו לחנות על מנת לקנות אין מונעים ממנו.

2. בתוספתא נאמר גם שאין למכור פירות שביעית לגוי, אך הרמב"ם לא פסק תוספתא זו להלכה.

3. כשם שמותר להאכיל שכיר גוי קבוע בהנחה שהפירות שהם אוכלים לא באים על חשבוננו של היהודי, כך יהיה מותר למכור להם אם בעל חנות הירקות לוקח בחשבון שמבין לקוחותיו הקבועים ישנם גם גויים.

4. אין להתיר למכור לגויים פירות שביעית מפני דרכי שלום, כי תקנה זו מאפשרת לעניים גויים ליטול מתנות עניים כמו לקט שכחה ופאה, אך פירות שביעית אינם מתנות עניים, מה גם שבמכר אין משתמשים בתקנה "מפני דרכי שלום". אך אם אי המכירה לגוי תגרום איבה בין המוכר לבין הגוי, ומאחר ומדובר על איסור דרבנן בלבד, יש מקום להתיר מפני איבה.

24. הוא מוסיף עוד שלדברי הרב יהודה שפירא יש להתיר משום דרכי שלום, אך מביא שהרי"ש אלישיב השיב שאינו מוצא היתר לזה.

הרב יהודה עמיחי

מתגיירים ופירות שביעית

שאלה

האם מתגיירים המתכוננים לקראת גיור צריך ללמד לקנות פירות וירקות בשנת השמיטה מחנויות של אוצר ב"ד, וכמו כן האם מתלמד כזה יכול לאכול אצל משפחות מאמצות פירות שביעית?

א. איסור האכלת פירות שביעית משום הפסד

התוספתא (פ"ה הכ"א) אומרת:

מאכילין את אכסניא פירות שביעית, ואין מאכילין לא את הגוי ולא את השכיר פירות שביעית, ואם היה שכיר שבת שכיר חודש שכיר שנה שכיר שבוע או שקצו מזונותיו עליו מאכילין אותו פירות שביעית.

מלשון התוספתא ברור שהאיסור הוא מדרבנן בלבד שהרי אם האיסור היה מדאורייתא לא יתכן שיתירו לשכיר חודש או שנה להאכילו, אלא שיש כאן איסור דרבנן. וכבר כתב החזו"א (סי' יג ס"ק כו ד"ה ומאכילין) שהדרשות בפסוק "לכם ולא לאחרים" אינם אלא אסמכתא.

את עצם האיסור הסביר המהרי"ק שהוא משום שיש בכך הפסד פירות שביעית. נראה שאין כאן איסור סחורה, שהרי התירו סחורה במקרים מסוימים (כגון, כמויות קטנות, עודפים), ובדין זה משמע שאין מאכילין את הנכרים באופן מוחלט, א"כ האיסור לא מדיני סחורה אלא הפסד פירות שביעית. איסור זה הובא גם בדברי הרמב"ם (פ"ה ה"ג):

פירות שביעית אין מוציאים אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא,

ואין מאכילין אותן לא לעכ"ם ולא לשכיר, ואם היה שכיר שבת או שכיר שנה או שכיר חדש או שקצץ מזונותיו עליו הרי הוא כאנשי ביתו ומאכילין אותו, ומאכילין את האכסניא פירות שביעית. מדברי התוספתא והרמב"ם ברור שהאיסור הוא להאכיל לנכרים, אולם נשאלת השאלה אם גוי רוכש בחנות האם חלה עלי חובה למנוע ממנו לקחת.

ב. מניעת גוי לאכול פירות שביעית ואכילה מפרי העץ

ביסוד הדבר צ"ע הרי הירושלמי (פאה פ"ו ה"א) כתב ששביעית היא הפקר לכל ליהודים ולנכרים, וא"כ כיצד יש סברא לאסור להאכיל את הנכרים, הרי הם יכולים ללכת ולאכול בפרדס מהעצים ומדוע כעת הדבר אסור להם. ואדרבה הרמב"ם בפיה"מ (פ"ד ה"י) כתב שהאיסור לקצוץ אילנות נובע מכך שהוא גוזל בני אדם, שהקב"ה נתן פירות שביעית לכל בני אדם. משמע שפירות שביעית שייכים ליהודים ולנכרים, וא"כ מדוע אין לתת להם לאכול פירות שביעית?

כפי שאנו שואלים על גוי נשאלת השאלה גם לגבי בע"ח שאסור להאכיל את הבהמה, ובאר ערוה"ש (סי' כד סעי' יא) שהאיסור הוא משום הפסד, ונשאלת השאלה הרי התורה אמרה (ויקרא כה, ז) "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול", וכיצד אנו יכולים למנוע מאכל מהבהמה.

אלא שיש לחלק בין אם הפירות כבר זכה בהם ישראל וממילא אם נותנים לבהמה או לנכרי הרי זה הפסד אבל אם הפירות עדיין על העץ בכך אנו אומרים שגם הבהמות יכולים ללכת ולקחת, ועל כך נאמר הפסוק שתהיה כל תבואתה לאכל, וכן איתא בתוספתא (פ"ה ה"כ) אומרת:

פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות אם הלכה בהמה מאיליה לתחת תאינה ואוכלת בתאנים לתחת חרוב ואוכלת בחרובין אין מחייבין אותו להחזירה משם שנ' בארצך תהיה כל תבואתה לאכל.

העולה מכאן שאיסור הפסד הוא איסור על מי שברשותו פירות שביעית לבל יורידם על ידי נתינתם לגוי או בע"ח, אבל אם הולכים ולוקחים הרי זה מותר להם, שאין בכך הפסד פירות שביעית.

ג. בני ביתו

האיסור להאכיל פירות שביעית הוא כאשר הנכרי איננו מבני הבית אולם כאשר הופך להיות חלק מבני הבית אפשר להאכיל, ולכן אם הגוי הוא שכיר של ישראל או שקצצו מזונות לגוי הרי הוא כאנשי ביתו מותר להאכיל (תוספתא ורמב"ם), ונשאלת השאלה מדוע מותר להאכילו כשהוא מאנשי הבית? וצריך להסביר שאיסור הפסד פירות שביעית, הוא יחסי וכאשר הגוי הוא מבני הבית אין כאן הפסד שהרי זה ככל צרכי הבית, ופירות שביעית נתנו לכל צרכיכם, אולם להאכיל סתם גוי בכך הוא האיסור.

על כן נראה שאם מתארח מתגייר אצל יהודי הרי הוא כאנשי ביתו וממילא אין איסור לתת לו פירות שביעית.

ד. לתועלת ולא להפסד

אלא שנשארה שאלה לגבי האם צריך לחנך מתגיירים ללכת לקנות בחנויות של פירות שביעית, שהרי בכך אנו מוציאים פירות שביעית לרשות עכו"ם. לפי מה שאמרנו שהאיסור הוא משום הפסד אבל כאשר הדבר הוא מצרכי ישראל הדבר מותר "לכל צרככם", אם הגוי מתכוון להתגייר, הרי שמשעה שהודיע שרצונו להתגייר, אין כאן הפסד, שהרי הדבר נעשה לתועלת על מנת להרגילו במצוות, ומכיוון שרצונו שיהא גר אמת א"כ הקנייה בפ"ש היא לתועלת ישראל. אין כאן גדר של הפסד פירות שביעית, אלא אדרבא יש כאן שכר, ואפשר להפנותו לפירות שביעית למרות שהוא בתהליך גיור.

כעין דוגמא לכך נראה מהאיסור שלא ללמד נכרי תורה, אולם כאשר מדובר באדם שבא להתגייר אפשר ללמדו (מהרש"א ח"א שבת לא ע"א), וצריך לומר שגוי רגיל חיישנן למסור בידיו כתבי הקודש, אבל כאשר בא להתגייר יש בכך תועלת לישראל ומותר ללמדו, כך גם לעניין פ"ש במסירתם לגוי יש הפסד פירות שביעית, אולם אם פירות אלו יביאו את המתגייר להכרה ביהדות הרי זה מותר, כשם שמתירים לגוי להתעטף בציצית (שיש בה קדושה) או תפילין, כן נראה שאפשר לתת להם פירות, שהרי אין איסור מסירת פ"ש לנכרי איסור עצמי אלא משום הפסד, ולתועלת עם ישראל אפשר להתיר. ועוד הרי התירו לתת לגוי פירות שביעית כאשר לא מוצא יהודי שיקנה פירות אלו (עיין תוספתא פ"ו ה"ב, בביאור החסדי דוד ומנחת ביכורים), א"כ מוכח שכאשר יש תועלת ליהודי אין כאן הפסד, ובייחוד כאשר כלל ישראל יש לו תועלת בהכי, א"כ אין כאן איסור.

הרב יהודה עמיחי

קדושת שביעית בצמחי מרפא (האלוורה)

שאלה:

אלוורה הוא צמח רב שנתי הגדל בארץ ומיועד בעיקרו לנוי ולרפואה, ובייחוד כאשר אדם מקבל חלילה כוויה או מכת שמש מורחים על המקום מיץ של האלוורה והמקום נרגע מיד. ונשאלת השאלה האם יש קדושת שביעית באלוורה, מאימתי והאם מותר להשתמש במיץ לרפואה.

א. הרכפא כצמח מרפא

בין מוצרי המרפא שיש בהם קדושת שביעית אנו לומדים על הרכפא (שביעית פ"ז מ"ב). עיקר שימוש הצמח נעשה לרפואה כמבואר בריבמ"ץ ור"ש שהרכפא הוא שורש שמוציאין מהאדמה וסוחטים אותו ומימיו יפים לפי שיש לו תולעים בבטנו, הנה ראינו שדבר שעומד לרפואה יש בו קדושת שביעית. אולם אין מכאן ראיה שהרי המשנה (פ"ז מ"ב) אומרת "וממין הצובעין הפואה והרכפה יש להן שביעית" והיינו שהפואה היא ממניי הצבע ולכן יש בהם שביעית. ואין להוכיח שצמח העומד לרפואה יש בו קדושת שביעית שהרי הרכפא קדושתו נובעת מהיותו ממניי הצבע שיש בו קדושת שביעית.

ב. קדושת שביעית במיני רפואה

הירושלמי (פ"ז ה"א) אומר: "צבעין לאדם מהו שיהא עליהן קדושת שביעית? נישמעניה מן הדא לכם כל שהוא צורך לכם, ותני עלה כגון אכילה ושתייה וסיכה וצביעה, יצאת מלוגמא שאינה אלא לחולין יצאת אלינתין שאינה אלא לתפילין.

רבי יונה בעי ולמה יצאת מלוגמא שאין עליה קדושת שביעית, והתני דן וצד וזרע אסטיס שזורעין אותן במוצאי שביעית קדושת שביעית חלה עליהם? מיי כדון לכם השוה לכולכם".

הירושלמי שאל האם בצבע לאדם יש קדושת שביעית? וענה על כך שמכיוון וכתוב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" לכל צרכיכם, כל העומד לצרכי כולם יש בו קדושת שביעית, ובלבד שלא יהא מיועד רק לקבוצה מסוימת, ומשמע שעניים אינם קבוצה בפני עצמה, שהרי הכל יכולים להנות מזרע אסטיס, אלא שהם עניים ואינם יכולים להשיג מאכל אחר, אבל כל שהוא מאכל רק לקבוצה מסוימת (כגון חולים) והבריאים אינם נהנים מצמח זה - לא חלה עליו קדוש"ש (וכך ביאר הגר"א את הירושלמי). לפי ירושלמי זה נראה שבנידון דידן כיוון שהצמח מיועד לרפואה בלבד, א"כ אין בו קדושת שביעית.

ג. אין קדושת שביעית במיני רפואה

מאידך הירושלמי (פ"ח ה"א) אומר: "מיני מלוגמיו' מהו לעשות מהן צבעים לאדם? מה אם אוכלי אדם שאין עושין מהן מלוגמא לאדם עושין מהן צבעין לאדם, מיני מלוגמיו' שעושין מהן מלוגמ' לאדם לא כל שכן שתעשה מהן צבעין לאדם?" מדברי הירושלמי נראה שמיני מלוגמא יש בהם קדושת שביעית, ולכן השאלה היא האם עושים מהם גם צבעים לאדם, והירושלמי פשט שעושין מהם צבעים לאדם, וממילא מוכח שיש קדושת שביעית במלוגמא.

ד. פירות לרפואה

הרמב"ם השמיט את דין קדושת שביעית במלוגמא, אלא שכתב (פ"ה ה"א): "כלל גדול אמרו בפירות שביעית, כל שהוא מיוחד למאכל אדם כגון חיטים תאנים וענבים וכיוצא בהן אין עושין ממנו מלוגמא או רטייה וכיוצא בו אפילו לאדם, שנאמר: לכם לאכלה, כל שהוא מיוחד לכם יהיה לאכלה ולא לרפואה, וכל שאינו מיוחד למאכל אדם, כגון, קוצין ודרדרין הרכים עושין מהן מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה". מדברי הרמב"ם עולה שמאכל אדם אין עושים ממנו מלוגמא מכיוון שהתורה אמרה שכל פרי שהוא מאכל אדם אין לעשות ממנו אלא מאכל אדם (כאשר מאכל אדם כולל בתוכו גם צביעת אדם, סיכה והדלקת הנר, שהם הגדרות של מאכל אדם). אבל אין לעשות מפירות שביעית שנתנו לאכילה דברים שאינם אכילה ובתוך כך גם מלוגמא.

אולם לא רק מלוגמא נאסרה אלא אפילו מיני כביסה ג"כ אין לעשות מפירות שביעית הנאכלים, כמבואר בדבריו (פ"ה ה"י) וז"ל: "מיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית ואין עושין מהם מלוגמא שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא למלוגמא ולא לזילוף ולא להקיא ולא למשרה ולא לכביסה".

מדברי הרמב"ם עולה שפירות שביעית שנתנו לאכילה אסורים בכביסה ובמלוגמא, שהרי כביסה ומלוגמא אינם אכילה רגילה, וצריך להסביר שכביסה איננה הנאה ישירה מהפרי (כסיכה וצביעה שבהם גוף האדם נהנה) אלא זו היא הנאה עקיפה ואיננה דומה לאכילה שבה האדם נהנה מעצם הפרי. ועל כן אין לעשות מפירות שביעית מלוגמא וכביסה וזילוף ולהקיא וכדו'.

שאלה זו האם להתיר במיני מאכל לעשות כביסה נתונה במחלוקת חכמים ור' יוסי (סוכה מ ע"א):

אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, רבי יוסי אומר: מוסרין. מאי טעמא דתנא קמא - דאמר קרא לאכלה - ולא למשרה, ולא לכבוסה. מאי טעמא דרבי יוסי - אמר קרא לכם - לכם לכל צרכיכם, ואפילו למשרה ולכבוסה. - ותנא קמא, הא כתיב לכם! - ההוא לכם דומיא דלאכלה - מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן. - ורבי יוסי, הא כתיב לאכלה! - ההוא מיבעי ליה לאכלה - ולא למלוגמא. כדתינא: לאכלה ולא למלוגמא. אתה אומר לאכלה ולא למלוגמא, או אינו אלא ולא לכבוסה? כשהוא אומר לכם - הרי לכבוסה אמור, הא מה אני מקיים לאכלה - לאכלה ולא למלוגמא. מה ראית לרבות את הכבוסה ולהוציא את המלוגמא? מרבה אני את הכבוסה - ששוה בכל אדם, ומוציא את המלוגמא - שאינה שוה לכל אדם.

מדברי הגמ' מבואר שלחכמים אסור למסור פירות שביעית לכביסה ולר' יוסי מותר ולא נאסר אלא למלוגמא. וצ"ל שהחילוק הוא בין אם ראוי לכל או לא, שהרי כבוסה שווה בכל אדם ואילו מלוגמא אינה שווה לכל אדם, ולכן פ"ש לא ניתנים לרפואה שהיא ליחידים אבל ניתנת לכביסה לדעת ר' יוסי. ומכיוון שהרמב"ם פסק כדעת חכמים שהם הרבים, א"כ עלינו להסביר שאין חילוק בין אם השמוש הוא על

ידי רבים או מועטים, אלא כל שאינו כמאכל שגופו של אדם נהנה ממנו אין לעשות מפירות שביעית, ועל כן אין לעשות מהם כביסה ורפואה.

ה. קדושת שביעית בכביסה ורפואה

אלא שעדיין נשאלת השאלה האם חלה קדושת שביעית על מיני רפואה. ונראה שיש להביא ראיה ממיני כובסים, שהרי על מיני כובסים אומר הירושלמי (פ"ז ה"א) וז"ל: "מיני כביסות מהו שיהא עליהן קדושת שביעית? נישמענה מן הדא היירענין והבורית והאהל יש להן קדושת שביעית".

הירושלמי הוכיח שבמיני כביסה יש קדושת שביעית, וכן פסק הרמב"ם (פ"ה ה"י) שיש קדושת שביעית במיני כביסה, ולכאורה אם יש קדושה במיני כביסה א"כ אי אפשר לכבס שהרי פירות שביעית לא נתנו לכביסה, אבל כאן הדין שונה שאמנם מיני כביסה יש בהם קדושה אבל מכיוון שהם עומדים לכך, הרי שלמרות הקדושה מותר להשתמש בהם לכביסה, וכפי שהרמב"ם כתב שמיני כביסה מכבסים בהם. הרמב"ם הבין שהירושלמי הוא כדעת חכמים האוסרים לתת פירות שביעית לכביסה אבל מיני כביסה אפשר לעשות בהם כביסה. (עיי' רש"ס שסובר שדעת הירושלמי היא כר' יוסי הסובר שמותר לתת פירות שביעית לכביסה).

מדיני הכביסה נלמד לדיני הרפואה שאמנם אסור לעשות מפירות שביעית לרפואה, אבל צמחי הרפואה עצמם יש בהם קדושה אלא שמותר להשתמש בהם לצרכי רפואה. הרמב"ם שפסק כדעת רבנן הסוברים שאין נותנים פירות שביעית לכביסה, ולא קיבל את החילוק בין אם רבים משתמשים או רק חלק מהציבור משתמש, ולכן אין נותנים פירות שביעית לכביסה ולמלוגמא, משמע שגם לעניין הגדרת קדושת שביעית אין את החילוק אם הכל משתמשים או לא, ואפילו דבר שרק חלק מהציבור משתמש יש בו קדושת שביעית.

עלינו להסביר את הירושלמי (פ"ז ה"א, לעיל אות ב) שמשמע ממנו שאין קדושת שביעית במיני מלוגמא מכיוון שאינם עומדים לאכילת הכל באופן אחר. לפי הסבר זה הירושלמי שאל האם מותר להשתמש בפרי מאכל לצביעה? והתשובה הייתה שצביעה היא כאכילה וכשם שמותר לאכול פירות שביעית כן מותר לסוך ולצבוע בפירות שביעית, אבל מלוגמא שאיננה אכילה רגילה אסורה, אבל לעניין עצם הקדושה אין דיון שהרי כל דבר הנאכל יש בו קדושה. ונראה שכך גם למד הרמב"ם (פ"ה ה"ט) שכתב: "לצביעה כיצד, דברים שדרכן לצבוע בהן אף ע"פ שהן מאכלי

אדם צובעין בהן לאדם, אבל אין צובעין לבהמה מפירות שביעית אפילו מאכלי בהמה, שאין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה".

אנו לומדים מדברי הרמב"ם שכך למד בדברי הירושלמי שפירות שהם מאכל אדם מותר לצבוע בהם את האדם. כמו כן מדברי הרמב"ם הללו אנו לומדים שאין צובעים לבהמה ממאכל בהמה, ולעומת זאת הכריע (בה"י) שממאכל בהמה עושים מלוגמא לאדם, ומשמע שמלוגמא לאדם יש בה קדושת שביעית (ועין מנח"ש ח"ג סי' קלב אות ח). כיסוד זה שיש קדושת שביעית בפירות מלוגמא כתבו גם בעל תפא"י (פ"ז מ"ב אות כ) ותוס' אנ"ש (פ"ז מ"ב ד"ה כל... אלא). אמנם מדברי הר צבי (ח"ב סי' נה) נראה שאין קדושת שביעית בצמחי מרפא, אולם לדברינו נראה שיש לנהוג קדושת שביעית בצמחי מרפא.

ו. עצים בלא קדושת שביעית

מדברינו אלו עולה שכל העומד לצורך של האדם כולל כביסה, זילוף ומלוגמא יש בהם קדושת שביעית עצמית, אלא שיכול להשתמש בצורך עצמו ולא לסחור וחייב בביעור. ונשאלת השאלה באלו דברים אין קדושת שביעית? הרמב"ם הגדיר שלשיטתו (פ"ה ה"א) כל דבר שהוא לעצים אין בו קדושת שביעית, עצים אין בהם אלא הנאה חיצונית לאדם ואין הם נאכלים כלל, רק בהם אין קדושת שביעית, אבל כל דבר שאיננו לעצים אלא להנאה אחרת יש בו חיובי שביעית. וכן כתב (פ"ז הי"ד) וז"ל: "וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית אבל אין להם ביעור אע"פ שאינו מתקיים בארץ, אלא נהנין בו או בדמיו עד ראש השנה כגון עיקרי הלוח השוטה ועיקר הדנדנה והערקבניך".

מדברי הרמב"ם משמע שאפילו אם אינו מאכל אדם ובהמה ואינו ממין הצובעים אם הוא לעצים הרי זה פטור משביעית אולם אם אינו לעצים אלא לשימוש אחר הרי זה חייב בשביעית, וצ"ל שהגדרת עצים היא בדוקא אבל כל שגוף האדם נהנה ממנו (אפילו בעקיפין, כביסה, ורפואה) יש בו קדושת שביעית. אמנם הירושלמי (פ"ז ה"א) הסתפק לעניין ריח האם יש בו קדושת שביעית, מכיוון שריח ההנאה היא של האדם, והיא באה לתוכו, ועל כן יש בכך ספק, ואיזה הוא דבר שהנשמה נהנית ממנו הוי אומר הריח, אבל הנאת ראייה לכאורה איננה נכנסת לגוף האדם ולכן לא נחשבת להיות כמאכל, וכן עצים אין אלו דברים הבאים אל האדם אלא חיצוני לו, ועל כן אזוב וסיאה אם חשב לעצים היינו שלא יבוא לאדם אין בהם קדושת שביעית, אבל כל שהנאתו באה לאדם הרי זה כמאכל ויש בו אכילה, וממילא חלה עליו קדושת שביעית. ולכן נראה ששושנה וורדים שאין בהם ריח, אין בהם קדושת שביעית, ולא דמי

לכביסה שהאדם בגופו נהנה ממנה, אבל מראה איננו חשיב הנאה שבאה לגוף האדם וממילא איננה כאכילה ואין בה קדושת שביעית (עיי' מנח"ש ח"ג סי' קלב אות ט).

ז. חלות קדושת שביעית

על פי מה שהעלנו הרי שיש קדושת שביעית באלוורה כיוון שעומד לרפואה, אלא שיש לדון מתי חלה קדושת שביעית בשיח זה, שהרי לעניין ירק אנו הולכים לפי לקיטה (פ"ד הי"ב), ובפירות אנו הולכים לפי עונת המעשרות (פ"ד ה"ט). ונשאלת השאלה בשיחים אלו שאין בהם עונת מעשרות, שהרי לא ראויים לאכילה כלל, מאימתי חלים עליהם דיני שביעית.

המשנה בשביעית (פ"ז מ"ה) אומרת שלולבי האלה והבוטנה והאטדים יש להם שביעית, ועל כך מביא הגמ' (פ"ז ה"ב) תוספתא (פ"ה ה"ח) וז"ל: "לולבי האלה והבטנה והאטדין והאדל... כולן שנכנסו מערב שביעית לשביעית או שיצאו משביעית למוצאי שביעית נידונין כאילן חוץ מן האדל שנידון כירק".

מדברי התוספתא עולה שלולבים שאין להם חנטה אנו הולכים לפי השנה הששית שהיא שנת חנטתם. הרש"ס מבאר שהחנטה בלולבים הוא הבלוב שלהם, ואולם הגר"א ביאר שהקובע בלולבים הוא שעת ההשרשה כזרעים, ולכאורה נראה שלפי הרש"ס לבלובם היינו תחילת צמוחם הוא הקובע, וא"כ צריך לקבוע בשיחים את תחילת הופעת העלים והענפים החדשים. דהיינו החנטה לפי התוספות היא תחילת הופעת הפרי, על ידי הפרח והופעתו, וא"כ לכאורה בכל ענפי ושיחי ריח יש ללכת לפי תחלת ההופעה של העלים או הענפים. הגר"מ אליהו שליט"א אמר לנו שעל פי דברי רש"י (פסחים נב ע"ב) הרי משעה שיוציא עלים חלה קדושת שביעית, וכן נראה בדברי הרש"ס שהבאנו שהבלוב הוא הקובע את חיוב שנות השביעית. (עיי' קטיף שביעית עמ' 64 הערה 29).

על פי יסוד זה נראה שלולבים הנקטפים בתחילת השביעית לעולם הם של ששית שהרי הופעתם הייתה בששית, ובשביעית רק נקטפו. ולעולם לא יתכן שיהא לולב של שביעית בתחילת השביעית (לדעות שיש קדושת שביעית בלולב).

ח. סיכום

נראה להלכה שבאלוורה כל ענף שיתחיל להופיע לאחר ראש השנה תשס"ח, יהא של שביעית ויצטרכו לנהוג בו קדושת שביעית, אולם יוכלו להשתמש בו לרפואה.

הרב יהודה עמיחי

פרעון חוב והשאלה בפירות שביעית

שאלה

אשה נתנה לשכנתה בקבוק מיץ ענבים לשבת, לאחר השבת החזירה השכנה מיץ ענבים של שביעית (אוצר בית דין), האם מותר הדבר?

תשובה:

יש לדון בשאלה זו מהיבטים שונים:

- א. האם נחשב הדבר כפרוע חוב בדמי שביעית?
 - ב. האם יש בכך חליפין או מתנת חנם?
 - ג. אם מותר הדבר, האם יש מגבלות הלכתיות?
- מדברי התוספתא (שביעית, פ"ז ה"ו) נראה שיש אסור לפרוע חוב בדמי שביעית וכ"ש בפירות שביעית:

אחד שביעית ואחד מעשר שני אין פורעין מהן מלוה וחוב ואין משלמין מהן גמולין וכו'.

אך יש לדון האם נתינת בקבוק יין כנגד בקבוק יין אינה נחשבת כפרעון חוב אלא כחליפין ומתנת חנם, שהרי שנינו במשנה (שביעית פ"ח מ"ד):

לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר, לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מדמי שביעית.

נחלקו המפרשים בטעם ההיתר: י"מ: כיוון שירקות השדה מצויים הרי זה כמתנת

חינם, וי"מ² שכיוון שהירקות מצויים נחשב הדבר **כחליפין** המותרים שביעית.

מדברי הרמב"ם (פ"ו הי"ד) נראה כפרוש השני וז"ל:

הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיון ואמר לו בשעת לקיחה כשאלקט ירקות שדה **אביא לך בו** ה"ז מותר, ואותו הככר הרי הוא כפירות שביעית, ואם לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מהן. מדברי הרמב"ם עולה שחליפין מותרין אפילו דרך מקח, אך דעת הר"ש ועוד ראשונים שחליפין נחשבים כפריעת חוב ולא התירו אלא נתינה של דבר כמתנה. ובמקרה שאין התנייה מפורשת שיחזיר ירקות כנגד הככר נחשב כחוב ואסור לפרוע מדמי שביעית.

נראה לכאורה שלשיטת הר"ש ודעימיה בנדון דידן יאסר הדבר שהרי לא הודיעה האשה שתחזיר את בקבוק היין בפירות שביעית וא"כ אין כאן חליפין אלא כאילו "לקח ממנו בסתם" וא"כ מדובר בחוב, ואין פורעין בפירות ובדמי שביעית. אם נדמה את שאלתנו כנתן לחברו ככר על מנת לקבל ככר חזרה, יתכן שלא יחשב כחוב הנאסר בתשלום מדמי שביעית, שהרי לעניין איסור הלוואת סאה בסאה אומרת הגמ' (ב"מ עה ע"א):

וכן היה הלל אומר: לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשיה דמים, שמא יוקרו חטין, ונמצאו באות לידי רבית. אמר רב יהודה אמר שמואל: זו דברי הלל, אבל חכמים אומרים: לויס סתם, ופורעים סתם (רש"י-ככרות סתם, בלא קציצת דמים, שלא החמירו לדקדק באיסור סאה בסאה כל כך). ואמר רב יהודה אמר שמואל: בני חבורה (הולכין בדרך, או יושבין בבית אחת, איש לסעודת עצמו). המקפידין זה על זה (שאיין מוחלין על דבר מועט, ומקפידין להלוות זה את זה במדה במשקל ובמנין). - עוברין (בשבתות ובימים טובים). משום מדה, ומשום משקל, ומשום מנין, ומשום לויין ופורעין ביום טוב (ודתנן במסכת שבת (קמח, א): ובלבד שלא יאמר לו הלוויני, והתם מפרש טעמא שמא יכתוב). וכדברי הלל אף משום רבית.

1. ריבמ"ץ, ר"ש, רא"ש, רש"ס, רע"ב (פ"ח מ"ד).

2. פיה"מ (פ"ח מ"ד), גר"א בירושלמי.

נחלקו הראשונים בבאור מחלוקת הלל וחכמים. דעת רש"י היא שלפי דברי חכמים מותר לאשה להלוות לחברתה ככר בככר, והסברא היא משום שכיוון שככר היא דבר מועט לא החמירו לדקדק באיסור סאה בסאה כל כך¹, וכן כתבו התוס', בעל התרומה, נמו"י ועוד). ואילו לדעת הר"ף אין הבדל אם ההלוואה היא ככר או סאה בכל ענין אסור להלוות ככר בככר, ומה שהתירו חכמים היינו כשיצא השער, וא"כ הרי זה כמידה קבועה.

ונראה להסביר שלשיטת רש"י כיוון שההלוואה היא קטנה (ככר) אין מקפידים זה על זה, ונחשב כחפץ כנגד חפץ, ולכן אפילו אם יתייקר הככר תחזיר אשה כפי שעת היוקר ולא כשווי שעת ההלוואה².

המאירי (ב"מ ע"א ד"ה לא תלוה) הביא נימוקים נוספים להיתר הלוואת ככר בככר. א. כיוון וככר בככר זאת היא הלוואה ליום יומיים לא חיישינן לשנוי השער. ב. כיוון וככרות מצויים אצל הכל לכן זה נחשב כאילו ללווה יש ככר, וכאשר יש ללווה ככר לכו"ע יכולים להלוות אפילו מאה סאין על סמך הככר שביד הלווה³. ונראה שגם לדעת רש"י וגם לדעת המאירי אין בככר בככר גדר הלוואה רגילים, ויש מחילה על שינויי שער.

העולה מדברינו: שלפי הסוברים שככר בככר מותר להלוות הרי בשאלתנו אין גדר הלוואה רגילים אלא חליפי חפץ בחפץ ומותר הדבר.

השו"ע הביא דין ככר בככר (או"ח סי' תנ"ס ע"א) באומרו: "ישראל שלוח ככר מחבירו קודם הפסח צריך לפורעו אחר הפסח ויש בו משום גזל אם אינו פורעו" ועיי"ש במפרשים שצינו לדברי הרמ"א (ויד"ד קס"ב ע"א): "יש מי שאומר דמותר ללוות ככר לחם בככר לחם, כמטבע של כסף, דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני אדם להדדי בזה. (הטור והרבה פוסקים ועב"י). וכן נוהגין להקל" משמע שהשו"ע והרמ"א מסכימים שחוב קטן ככר בככר מותר וא"כ גם לענין שביעית ככר בככר איננה נחשבת להיות הלוואה ואין החזרת הככר כפורע חוב בשביעית.

עוד יש להוסיף נימוק להיתר מצד שנתנית בקבוק יין נחשבת להיות כגמילות חסדים שעליה התוספתא (פ"ז ה"ו) אמרה: "משלחין מהן דבר של גמילות חסדים

1. תורת החיים (סי' קסב), ועיין ברית יהודה (פ"ז הערה ו).
2. עיין ב"מ ע"א ע"א, שו"ע סי' קסב ע"א. ב. נימוק זה של המאירי הובא גם בדברי רבינו ירוחם (הובא בב"י סי' קסב ד"ה אשה).
3. סברא כעין זו הובאה בפירות שביעית פ"ו הערה ו בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א.

וצריכין להודיע", וכן נפסק ברמב"ם (פ"ו ה"י).

המשנה (ב"ב פ"ט מ"ד) אומרת: "האחין שעשו מקצתן שושבינות בחיי האב חזרה שושבינות חזרה לאמצע שהשושבינות נגבית בבית דין אבל השולח לחבירו כדי יין וכדי שמן אין נגבין בבית דין מפני שהן גמילות חסדים". מדברי המשנה עולה שרק שושבינות הנגבית בב"ד היא חוב אולם נתינת כדי יין סתם ללא פעולת שושבינות שעיקרה השתתפות בשמחה, איננה אלא גמילות חסדים.

אלא שנראה שרק עצם שליחת כדי היין היא שהותרה, אך לא מצאנו היתרו להחזיר כדי יין זה לזה. כן היא גירסת הרמב"ם (פ"ו ה"י) "אבל משלחין מהן דברים של גמילות חסדים וצריך להודיע".

אמנם בעל פאת השלחן (סי' ז סעי' י) כתב על דברי הרמב"ם "וי"א משלמין ממנו" דהיינו שאם ראובן גמל חסד סתמי עם שמעון, יכול שמעון להחזיר לראובן מכיוון שאין כאן חוב הנתבע בב"ד, ועל פי זה בנידון דידן יש מקום גדול להקל. אולם יסוד דברי הפאת השלחן הם לפי גי' ברמב"ם (מתנות עניים פ"ו ה"ז) "אבל משלמין ממנו (מ"ע) דבר של גמילות חסדים". אולם בגירסת כתה"י המתוקנים ברמב"ם הל' מעשר עני כתוב: "אבל משלחין" ומשמע שרק משלוח ראשון ולא דנו לענין תגמולים, וא"כ אין ראיה שהתירו גם תשלומים על מעשה גמ"ח.

נראה שלענין להחזיר פירות שביעית עבור גמ"ח שנעשה יש מקום לאסור, אך בנידון דידן שההלואה היא בערך נמוך והיא בין שכנים, אין אנשים מקפידים ולכן המחזיר איננו נחשב כפורע חובו בפירות שביעית⁴.

יש להעיר שמכיוון ומיץ ענבים של שביעית יש בו הגבלות הלכתיות, כגון: בישול, הפסד וכדו', יש להודיע למשאל שזהו יין שביעית.

סיכום: מותר להחזיר בקבוק יין של שביעית תמורת בקבוק יין, אף שבד"כ אסור לפרוע חוב מפירות שביעית ויודיעו את חובת שמירת קדושת שביעית ביין.

4. כן כתב בית הרידב"ז פ"ז ה"י ועיי"ש כל מקורותיו.

הרב יהושע בן-מאיר

"היתר מכירה או אוצר בי"ד" – תגובה לביקורת

בגיליון הקודם של ביטאון חשוב זה התפרסם מאמר ביקורת מאת הרב יואל פרידמן שליט"א, על ספרי [אשר שמו כותרת מאמר זה], שמחה רבה היא לי, כמו לכל מי שמכבד את התורה ואוהביה, שדברי מעוררים לדיון ולוויכוח "כי הוה אמינא מילתא הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווח שמעתא" [ב"מ פג, א]. אמנם, כפי שהבאתי במבוא לספרי מהר"י אלשאקר, דרכה של מלחמתה של תורה הוא "מעמידו על האמת ומעמידו על השלום". מהותה של מלחמתה של תורה הוא לגשת לתורה בלי נגיעות, רק מתוך חיפוש האמת, ולהיות מודה על האמת.

א. הרב פרידמן כותב:

כאמור הגר"י בן-מאיר מונה חסרונותיו של אוצר בית דין. אך האמת היא שכל החסרונות והפקפוקים שהוא מעלה ידועים, וכולם מסכימים שאוצר בית-דין אינו הפתרון האידיאלי מן הבחינה ההלכתית, ויש צורך להיכנס לפינות דחוקות שונות כדי לממשו הן במישור החקלאי והן במישור השיווקי והצרכני [ההדגשות שלי – יב"מ].

"אך – חלק" [פסחים ה, א וש"נ]. 'אך האמת היא' – בדיוק כמו שכתבתי, אז למה אך?

האם הצרכן שקונה אוצר ב"ד [לעיתים במחירים גבוהים בהרבה ממחיר תוצרת של היתר מכירה], יודע שהוא נכנס 'לפינות דחוקות שונות', או חושב שהוא קונה תוצרת "למהדרין" ללא שום חשש? אם "אך האמת היא שכל החסרונות והפקפוקים שהוא מעלה ידועים" – האם חסרונות אלו הובהרו לצרכן? שמא מסע ה"הסברה" להימנות על אוצר ב"ד יש בו חלילה 'הטעייה' של הצרכן? האם

במודעות הענק המתפרסמות עד עצם היום הזה בעיתונות ובדפי פרשת השבוע מוסבר לצרכן ש'אוצר ב"ד אינו הפתרון האידאלי מן הבחינה ההלכתית? ישפוט הקורא והצרכן הנבון.

כולנו עדים לחילול השם הנורא של התנהגות הרבנות הראשית בנושא היתר המכירה בשנה זו. חילול השם הגוררת חילול השם גדול ממנו כאשר "לאושר אסוננו" [כלשון הגר"ה קוק זצ"ל ב'על במוותינו חללים'] או אולי יותר נכון "לאסון אושרנו" התערב בג"ץ בפסיקת הרבנות הראשית בנושא הלכה. נשאלת השאלה, עם היד על הלב – האם מערכת הדי-לגיטימציה של היתר המכירה, שיצא גם מכותלי בית מדרשנו, לא תרם, ואולי במעט, לחילולי השם הנורא הזה? האם כאשר יוצאי בית מדרשנו שלנו אומרים "מי שנוהג כך לכתחילה [=כלומר מכירת הקרקע לנכרי לכתחילה – יב"מ] – זה נבל ברשות התורה. אולי אדם ייקח סמים ויהי שוטה ואז פטור מכל התורה כולה?!" "מה שבטוח הוא שהתנאים ששררו לפני 100 שנה, בימי הרב קוק, השתנו לגמרי. לכן צר לי שאומרים בשם הרב קוק כביכול שהוא נגד התקדמות" – האם זה לא תרם להתנהגותה של "הרבנות הראשית" בשמיטה תשס"ח? האם "אחריות ציבורית" הכוללת זלזול בצרכיהם של חקלאים יהודים בא"י, עובדי האדמה ומבשרי הקץ, בגלל שאינם דתיים; ומשום 'לא פלוג' גם זלזול באלפי חקלאים ומשקים של יהודים יראים ושלמים, שסומכים על היתר המכירה [ראה 'קומי אורי' כא] – האם אין בזה איזה סמך לזלזול התהומי של "הרבנות הראשית" בחייהם ופרנסתם של אלפי חקלאים יהודים ושל החקלאות היהודית כולה בא"י?

ב. הרב פרידמן מעיר שלא דנתי [כמעט] כלל בתוקפו ומעמדו של היתר המכירה מבחינה הלכתית. הדברים נכונים. כיוון שנושא זה נדון מכל צדדיו בארוכה, החל ממכתבי ותשובות המתירים והאוסרים בשנים תרמ"ב-תרמ"ט, המשך במבוא לשבת הארץ של מרן זיע"א, ודעות האוסרים בבית הרידב"ז שעל פאת השולחן והחזו"א; הדברים אף סוכמו באין ספור מאמרים וספרי סיכום בשנים האחרונות, לא ראיתי לנכון להלאות את הקורא בסיכום הדברים. אמנם, בהערות בספר הפניתי לחלק מהחומר בנושא. אין לי אלא להצטרף לדברים הנכונים שכתב **הרב פרידמן** בעצמו [הפתרון לבעיית השמיטה' במטעים], "התורה והארץ" [שביעית] ו, תשס"א, עמ' 375-379, בעמ' 376]:

במישור ההלכתי, חשוב לציין שיש הבדל בסיסי בין היתר המכירה לבין ההיתרים האלטרנטיביים: **השיקולים ההלכתיים שמרכיבים את היתר המכירה** – דהיינו: ההכרעה ששביעית בזה"ז מדרבנן, דעת ס' התרומה שקדושת הארץ בטלה, דעת מרן רק יוסף קארו שיש קנין

לגוי להפקיע את קדושת הארץ בעת שהקרקע נמצאת בידיו – כל אלו **מבוססים על סוגיות ברורות, ולא זזו ממקומם אפילו כמלוא נימה** (וגם אם המציאות השתנתה ומצב הדחק אינו דומה כלל למצב בו היה נתון המשק בראשית שנות ההתיישבות). לעומת זאת, **ללא היתר המכירה ישנם מרכיבים רבים שהם מחודשים לחלוטין**, ובהעדר מקורות להסתמך עליהם – הרי הם כ'תורה שאין עימה בית אב' [ההדגשות במקור – יב"מ].

[נוסיף ונציין שבניגוד לאמור במאמר הביקורת, גם אוצר ב"ד יש שאלות דאורייתא כגון שמירת השדות, סחורה, קדושת שביעית ודמי שביעית].

ג. הרב פרידמן הקשה על שיטת הר"ש סירילאו, אשר לדבריו הזכרתי "באריכות יתירה". אין כאן המקום לדיון ההלכתי בשיטתו של פרשן קדמון זה [ממגורשי ספרד, וכתב עליו החיד"א "בשם גדולים": "וחיבר פי' לירושלמי, פירוש מופלא על סדר זרעים ושקלים וישנו בעה"ק ירושלים ת"ו כ"י והנאני מאד"], אשר כבר נדונה באחרונים [וכבר ציינתי בספרי בהערה 40 את דברי החזו"א שתמחה עליו], ושערי תירוץ לא ננעלו. הבאתי דבריו כדוגמא לפירוש קדמון לתוספתא אשר לפיו אין כלל בתוספתא מקור לאוצר בית דין. אולם עיקר השאלה ההלכתית בנוגע לתוספתא היא מכך שלא הובאה ברמב"ם ובפוסקים, כפי שביארתי בספרי.

ד. הרב פרידמן מבקר את דברי בעניין אוצר ב"ד בירקות, וכותב שכמו שרוב הפוסקים לא חשו לדעת הרמב"ם שחובת ביעור היא שרפה ממש, כך אפשר להקל באיסור ספיחין בניגוד לדעת הרמב"ם.

אמנם מדברי הביקורת עולה רושם שהרב המבקר עבר רק בריפרוף על הספר, ולכן כתב שיש צורך "לאזן את התמונה החד-צדדית שמשקפת מתוך הספר". אין שום חד צדדיות. למרות שאינו דומה שיטת הרמב"ם לגבי ביעור, שהוא נגד כל הראשונים וסוגיית הירושלמי; לשיטתו לגבי ספיחין שרבנו הגר"א ס"ל כמותו, ראה פאה"ש סי' כב ס"ק ב. הרי ב'סיכום הדברים' [עמ' 45-46] כתבתי במפורש שנפסק להקל כשיטת הר"ש בשביעית דרבנן. בהערה 70 כתבתי שעקב פסיקתו של החזו"א נראה שאין להחמיר באיסור ספיחין בירקות שנבטו בשישית. לדעתי, הצגת כל הדעות אינה חד צדדיות אלא יושר וכנות.

ה. הרב פרידמן חלק על דברי מו"ר הגרש"ז אורבאך זצ"ל בעניין ספיחים [ובעיקר הדברים כבר קדמו הרב קלמן כהנא ז"ל, דבריו ותשובת מו"ר זצ"ל לדבריו נדפסו במנחת שלמה סי' נ]. כפי שצינתי בספרי [בטקסט הסמוך להערה 70] דבריו נדונו

בארוכה, ואף הוא השיב על הקושיות ששאלו עליו, ואין זה המקום לחזור על הדיון ההלכתי בעניין.

הרב פרידמן נוזף בי שהיה עלי להביא את דברי הגרשז"א שכתב בסוף תשובתו להרב קלמן כהנא הנ"ל "אך אעפ"י כן הנני חוזר ומדגיש דכל מה שכתבנו הוא לא למעשה הואיל וכבר הורה זקן (והחזו"א)". הנה מלבד ששום פוסק אחראי לא היה מדפיס את סימן מט, לאחר שחזר בו, בלי לציין שלמעשה חזר בו [מנחת שלמה' ח"א נדפס בחיי הגרשז"א זצ"ל]. הרי פתחתי את דיוני בנושא בפסקי הלכה מ'כרם ציון – הלכות שביעית, שנדפסו כעשור לאחר הדיון הנ"ל, ובו הובאו דבריו הלכה למעשה. כפי שכתבתי בספרי (עמ' 45) גם שמעתי ממנו פעמים רבות שלא חזר בו כלל. הגרשז"א זצ"ל, איש הלכה מובהק, ידע היטב שמשמעות "כבר הורה זקן" אינה שאני חוזר בי, אלא שלמרות שאני לא סובר כך, מי שעשה כמותו בדיעבד אין הדין חוזר, ראה סנהדרין כט, ב; ש"ך חו"מ סי' כה ס"ק כט.

ו. שיטת מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל – בנקודה זו קיצר הרב פרידמן בדבריו והקורא שאינו מצוי היטב בסוגיה עלול לקבל רושם מוטעה.

1. אין מחלוקת שמו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל הציע והעדיף פתרונות אלטרנטיביים להיתר מכירה, כן גם כתבתי בספרי באופן הברור ביותר [בעמ' 74]:

מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל הרחיב את עניין 'אוצר ב"ד' [באופן עצמאי, ואף ללא מכירת הקרקעות לנכרי] כשיטה [אולי אף לעבודות חקלאיות במחובר], לאיסוף, לעיבוד ולשיווק בשביעית. הסיבה [המרכזית] לכך הייתה [כנראה] המציאות שנוצרה שעבודות רבות דאורייתא, בעיקר קצירה ובצירה, נעשו ע"י ישראל. זאת בניגוד לכוונת [חלק מ]מייסדי היתר המכירה, שכל המלאכות דאורייתא יעשו רק ע"י נכרים.

2. אך יודגש, מו"ר הגר"ש ישראלי לא ראה בשיטות אלו את "המענה היחיד לקיום המצווה הלכה למעשה, הוא לא פתרון דחוק, אלא דרך המלך לכתחילה" או "היתר מרווח יותר מהיתר מכירה". על שיטות אלו, כולל על שימוש בשלוחי ב"ד ואוצר ב"ד כתב במאמרו ב'בצאת השנה' בין היתר [וכפי שציטטתי בספרי עמ' 70-71]:

כל הצורות האלו [=זריעה מוקדמת, שינוי מחזור זרעים, גידולי מים, מצע מנותק וכדו' – יב"מ] יש להם נקודה אחת מכבדה והיא, שהפרי הגדל דינו בהפקר ככל פירות הקדושים בקדושת שביעית, בעוד שהמשתמשים בהיתרים אלה כל מחשבתם לקחת את זה לשימוש לעצמם. יש כאן הכרח איפוא להרחיב את הדין של שלוחי

ב"ד הנזכר בתוספתא גם על העיבודים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם, אעפ"י שיש כאן הערמה בולטת, וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה. ברור שגם כאן הפרצה דחוקה ואף בזה אין לראות פתרון קבע. המחמירים ודאי שיש להם מקום לחששות גם בצורות היתר אלה, ואין צריך לומר שמבחינת הרעיונות העיקריים שהונחו במצות השמיטה, **יש גם בדרך זה משום עקיפה על המצוה**, לא נוכל לראות זאת אם כן **אלא כדרך נוספת לשעת הדחק**. והשוקל ישקול ויכריע, באיזו דרך של שימוש בהיתר, החששות יותר מעטים, והיא יותר מרווחת מבחינת תפיסת הרע במיעוטו.

אציין, **שהרב פרידמן** במאמרו ב"התורה והארץ" הנ"ל כותב [עמ' 379]:

ממקרים רבים בהם נתקלנו, הגענו למסקנה שהנסיון להציב בפני החקלאים פתרון שאינו מסתמך על היתר המכירה – **גם אינו משאיר לחקלאי את אותה התרוממות רוח**, שהיא נחלת 'גיבורי כח עושי דברו'. במישור המלאכות, כמעט כל המלאכות הותרו. במישור של אוצר ב"ד, החקלאי שעשה את כל המלאכות שהתירו לו אינו מרגיש שהפירות הם הפקר ושייכות לביה"ד שהוא נציג הציבור [ההדגשה במקור – יב"מ]. דברים אלו המבוססים על ניסיון המעשי מאמתים את התחושה ההלכתית של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל אשר ברוח קודשו כתב: **"בעוד שהמשתמשים בהיתרים אלה כל מחשבתם לקחת את זה לשימוש לעצמם"**.

3. הרב פרידמן מלין עלי מדוע לא הבאתי "מדבריו הברורים והמפורשים של הגר"ש ישראלי זצ"ל בסוף ימיו". במאמרו הנ"ל [ב"התורה והארץ"], מצטט הרב פרידמן בתחילת דבריו את אותו הקטע שאני ציטטתי בספרי מתוך מאמרו של מו"ר הגר"ש ישראלי שליט"א ב'בצאת השנה', בלא שהזכיר איזה שינוי או דעה אחרת בסוף ימיו. גם הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א [ה"י ינחמהו עם כל ב"י באבלו ויגונו. בפעולותיו הגדולות והברוכות למען בניין העם והארץ, ובעיקר ביסוס החקלאות בארץ ע"פ ההלכה, ינחם עם כל אבלי ציון וירושלים] כותב **"צרכנות בשביעית"**, 'התורה והארץ' הנ"ל, עמ' 474-489, 482:

בימינו אוצר ב"ד מתנהל בצורה שונה מתקנת התוספתא. כיום, בית הדין מקבל את השדות לרשותו כבר מתחילת השנה. פעולה זו נעשית על מנת לתת לחקלאי אפשרות לקבל שכר על עבודתו בשדה.

כן מקבל הוא כשליח ב"ש החזר על ההוצאות שהיו לו לצורך שמירה על היבול, וכן לצורך הפקת פירות בשביעית. דבר זה לא היה בזמן התוספתא, שהרי ההיתר אז היה רק לעניין הקצירה והבצירה ולא לפאולות הקודמות ללקטיה. אוצר ב"ד כיום אינו פועל בתור גוף המאגד את כל הצרכנים, שכל אחד מהם יכול לבצור לעצמו ג' סעודות, אלא בתור גוף ציבורי האחראי לכך שיהיו פירות שביעית לכל הציבור. לכן הוא דואג לכך שהקלאי יעבוד. שהרי ללא הבטחת כיסוי הוצאות ושכר עבודה – החקלאים לא יהיו מוכנים לעבוד עבור הציבור. **שינוי זה במהותו של אוצר ב"ד הוגדר על ידי הגר"ש ישראלי שליט"א** (זצ"ל): 'יש כאן הכרח איפוא, להרחיב את הדין של שלוחי ב"ד הנזכר בתוספתא, גם על העיבודים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם. אעפ"י שיש כאן הערמה בולטת, וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה. ברור שגם כאן הפרצה דחוקה.

הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א הינו תלמידו של הגר"ש ישראלי זצ"ל. דברים אלו נכתבו בשנת השמיטה תשנ"ד, והודפסו שנית בשנת השמיטה תשס"א, ואין בהם זכר לשינוי כל שהוא בעמדתו של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל. על כך אני שואל **"ונחנו מה כי תלינו עלינו"** [שמות טז, ז]?

4. זאת ועוד, הציטוט מחוות בנימין ח"ג במאמר הביקורת הוא חלקי, והושמט ממנו הטעם המרכזי של מו"ר זצ"ל להעדפתו את היתר מכירה – העבודה ש'מפאת המצב המתוח' נעשה מסוכן ואף בלתי אפשרי לעשות עבודות בקרקע ע"י נכרים. לכן כתבתי בספרי בפרק הדן על שיטתו של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל [עמ' 72-73]:

ידיים מוכיחות שעקב התנגדות מו"ר הגר"ש ישראלי להתירו זה של מו"ר הגרש"ז אורבאך [=שקצירה ובצירה מותרים ע"י ישראל – יב"מ] העלה הצעות חילופיות למכירה, הפקרת האדמות ו'אוצר ב"ד', **כדי למצוא פתרון יותר מרווח לדעתו, לבעיית הקצירה והבצירה ע"י ישראל. אמנם בימינו חלק גדול מאוד מעבודות הקרקע נעשה ממילא ע"י פועלים זרים נכריים ולא ע"י ישראל** [וגם המיכון וההתקדמות הטכנולוגית מאפשרים פתרונות הלכתיים נוספים]. יהיה טעמו של הגר"ש ישראלי אשר יהיה, ברור שהוא לא ראה ב'אוצר ב"ד דין 'לכתחילה' או קיום כוונת התורה בשביעית. כאמור, **ההצעה**

להנהיג 'אוצר ב"ד' נדחתה ע"י הגר"ה הרצוג והגר"פ פראנק זצ"ל".

[וראה גם מש"כ שם בהערה 140].

5. עוד כתב מו"ר שם:

שכן צריך להדגיש, שמבחינה הלכתית אין פגם במכירה, למרות שרבו המערערים עליה. כדאי שנזכור שאיסור המכירה לא נאמר במפורש בתורה, אלא נלמד הוא ממה שנאמר 'לא תחנם', שתכנו לא ליתן להם חניה, שעל ידי המכירה אתה נותן להם היאחזו וחניה בארץ. ומכאן שמכירה זו שנעשית לזמן קצר, אין בה משום מתן חניה, ואפילו **מחשבה** של מתן חניה על ידי זה **רחוקה**, הן מטעם המוכר והן מטעם הקונה אין בה.

דברים אלו ודאי אינם עולים אם הסגנונות השונים בעניין היתר המכירה אותם ציטטתי בספרי והזכרתי למעלה.

6. לסיכום, כתבתי בצורה הברורה ביותר שמו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל העדיף פתרונות אחרים, ובניהם אוצר ב"ד, יותר מהיתר מכירה. יחד עם זאת כתבתי ש'כולם מסכימים שאוצר בית-דין אינו הפתרון האידיאלי מן הבחינה ההלכתית', **כולם – כולל מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל**. אני אישית לא הייתי מרחיק לכת כמו **הרב פרידמן** ולומר שאוצר ב"ד הם "כתורה שאין עימה בית אב". אך ניסיתי בספרי להראות שאם לגבי היתר המכירה "האמת היא שהדעות המקילות בשמיטה הן דעות רבים ורבים מגדולי גאוני ישראל, ולא עוד אלא שהרשימה היא ערוכה וארוכה ומבוררת שהמקילים והמתירים הם הרבה הרבה יותר והאוסרים והמחמירים הם במספר מועט ומצומצם" [כדברי מו"ר הגר"י קוק זצ"ל באגרת מתאריך יג מנחם-אב התשל"ב]. הרי לגבי אוצר ב"ד יש צורך לסמוך פעם אחר פעם על שיטות השנויות במחלוקת, ואף על דעות יחיד. דבריו של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל **ברורים ומפורשים, בדיוק כמו שהבאתי אותם וסיכמתי אותם בספרי**. אני רואה שום שינוי בעמדתו ההלכתית במשך יותר מארבעים שנה, וכמדומה שמו"ר זצ"ל ידע לכתוב, ובאם היה משנה את דעתו, היה כותב את זאת בבירור.

[אגב אציין שגם דברי מו"ר זצ"ל לגבי אוקמי פירא ע"י שלוחי ב"ד הזכרתי במקום בו דנתי בשאלת אוקמי פירא, ראה בספרי בהערה 57].

7. טועה הרב פרידמן במש"כ שהצעתו של מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל להפקיר את הקרקעות ע"פ דברי הנצי"ב אמנם נדחתה, אולם הצעתו לפעול דרך שלוחי ב"ד לא נדחתה. במפורש ציינתי את ההפרש בין שני ההצעות האלו [בעמ' 69-70]. בניגוד

למש"כ הרב פרידמן בביקורתו, מו"ר זצ"ל העלה את שניהם כבר בשנת תשי"ב, במאמרו ב"התורה והארץ" ג [המאמר נדפס בהוצאות החדשות של 'ארץ חמדה' בעמ' קא ואילך] ואף שילוב בניהם, כפי שעולה מסיכום דבריו "ואפשר לצרף גם התנאי שכל זה יהי בקרקע הפקר עפ"י פי' נציב...". אפשר לצרף, אבל עיקר הדברים אמורים לגבי שלוחי ב"ד, כפי שיראה כל הלומד את מאמרו המאלף של מו"ר זצ"ל. לגבי הצעת ההפקר ציינתי שנדחתה [בהחלטה רשמית] ע"י מועצת הרה"ר בזמנו, וציינתי מקורות לכך בהערה 129. לעומת זאת לגבי הצעת 'שלוחי ב"ד' כתבתי "ולבסוף נדחתה", כיוון שלא התקבלה החלטה רשמית לדחותה, רק לא אימצו אותה, כפי שביארתי במקורות לכך שנדחתה בהערה 131. גם בעמ' 74 כתבתי שנדחתה ע"י הרה"ג ריא"ה הרצוג ורצ"פ פראנק זצ"ל, ולא ע"י מועצת הרה"ר. כאמור, הדברים בוארו באופן מפורט בהערות.

ז. לגבי גישת הרבנות הראשית לדורותיה ביחס לאוצר בית דין.

1. גישתם של הרה"ג ריא"ה הרצוג, הרבצ"מ עוזיאל והגרצ"פ פרנק זצ"ל בוארה היטב בסעיף הקודם, בהתבסס על מקורות ברורים, שאין מקום לחלוק עליהם. [הגריא"ה הרצוג זצ"ל נפטר בכ' תמוז תשי"ט, כלומר לקראת סוף שנת השמיטה של תשי"ט].

2. גישתו של הגר"ע יוסף שליט"א בוארה היטב ע"י הגאון עצמו, כפי שפורסמה ב'אור תורה' והועתקה ב'אמונת עתיד' עלון מס' 1:

פירות של היתר המכירה עדיפי מפירות של אוצר ב"ד. ואלו שנהגו להחמיר בהיתר המכירה יכולים לעשות התרה על שלא אמרו בלי נדר, ויוכלו מכאן ולהבא להשתמש בפירות של היתר מכירה. עובדיה יוסף.

[וראה שם במכתבו של יורם מימון שהגר"ע יוסף שליט"א פרסם דעתו כמה וכמה פעמים בעיתון 'יום ליום' וכן בספר 'השמיטה כהלכתה' לבנו הגרי"צ יוסף שליט"א].

3. בעניין הנהגת 'אוצר ב"ד' בשנת השמיטה תשמ"ז ע"י מו"ר הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל ויבלחט"א הגאון הרב מרדכי אליהו שליט"א, ראה הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א, אשר למיטב ידיעתי כיהן גם כחבר בוועדת השמיטה בשנת תשמ"ז, "ירקות מגוש קטיף בשמיטה", 'התורה והארץ' הנ"ל, עמ' 452-455, 455. מקור הדברים בגליון 'אמונת עתיד' 38, חשוון כסליו תשס"א [כלומר בשמיטה הקודמת]:

מרב הרב קוק זצ"ל לאחר היתר מכירה היה נוהג להחמיר ולנהוג

קדושת שביעית בפירות, לרווחה דמילתא, (מבחינה דינית כל המכור לנכרי הרי הוא כשל הנכרי עצמו ואין צורך לנהוג בו קדושת שביעית), וכדי להתיר את פעולת השווק והמסחר ודמי שביעית היה עושה אוצר ב"ד, **וכן נהגה הרבנות הראשית לאחר הקמת המדינה** [ההדגשות שלי – יב"מ].
כמקור לכך ש'וכן נהגה הרבנות הראשית לאחר הקמת המדינה' ציין [בהערה 22]:
בצאת השנה (עמ' נו ס' ב סעי' ד, עמ' סז) ועיין עוד מדריך שמיטה לצרכן (פ"א סעי' ד הערה 18).

"וכאן אני שאול ותמה" היעלה על הדעת שבכל השנים הללו הרבנות הראשית עשתה אוצר בית-דין ללא היתר מכירה, והרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א יכתוב "וכן נהגה הרבנות הראשית" על מנהגו של הגר"א קוק זצ"ל ש'**לאחר היתר מכירה**" היה עושה אוצר בית דין לרווחה דמילתא? אתממה!

המסקנה הברורה העולה מדברי הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א היא **שבשנת תשמ"ז, כמו בכל השנים שלפני כן, נמכרו כל הקרקעות לנכרי, כולל הפרדסים וכרמים שתוצרתם שווקה דרך 'אוצר ב"ד'**. 'אוצר בית דין' שימש כהידור על גבי 'היתר המכירה', כהנהגתו והדרכתו של הגר"א קוק זיע"א. דברים אלו גם נאמרו לי ע"י הרב יחזקאל דאום זצ"ל, שהיה בזמנו רבה של תנובה ובשליחות הרה"ר דאז עשה את כל ההכנות לשנת השמיטה.

הדברים גם עולים באופן ברור מהחוזר של הרה"ר לקראת השמיטה בתשמ"ז **"קרוב למאה אחוז של הקרקעות וגידולי הקרקע במשקים בארץ ישראל נמכרו לנכרים עפ"י הרשאה מבעליהם"**. ברור שהחקלאים שעשו אוצר ב"ד הם לא מעבר למאה אחוז.

הדבר גם מוכח מכך שעל החוזר חתום יבלחט"א הגאון הרב מרדכי אליהו שליט"א. מפורסמת דעתו של הגאון שליט"א, ולאחרונה אף פורסמה בספרו "מאמר מרדכי – ושביתה הארץ" שיצא לאור בימים אלו, בפרק יט 'רכישת יבול אוצר ב"ד', בסוף סעיף א [עמ' קכב] שכתב: **"ולכתחילה אין לסמוך על אוצר ב"ד לבד, כי אם בצירוף היתר מכירה"**. בסוף סימן טז 'אוצר בית דין בצרף העצה של 'היתר מכירה' [עמ' תקט-תקי] הוא קובע: **"ידוע כיום שכ-תשעים ושבעה אחוזים מכל הארגונים של 'אוצר בית דין' למיניהם, משתמשים בעצה של 'היתר מכירה'."**

היעלה על הדעת שהגר"מ אליהו שליט"א, לאור דעתו זו [אשר בנקודה זו עקבית עם מסורת הפסיקה הספרדית בא"י במשך 250 שנה] יחתום על מכתב שאוצר ב"ד הוא יותר מהודר מהיתר המכירה, והוא לכתחילה ממש?

כאמור, כל אשר נאמר בחוזר הנ"ל, שחקלאים רבים נענו לקריאה שבפירות האילן, לא יעשו מלאכות ע"פ היתר המכירה, אלא יכינו וישווקו את התוצרת דרך 'אוצר ב"ד'. אך כמובן שהקרקעות עצמם נמכרו לנכרי, כיוון שאוצר ב"ד בפני עצמו אין לו על מה לסמוך, ואינו אלא הידור להיתר המכירה.

הדבר ברור שהרה"ר תמיד עשתה אוצר ב"ד רק על גבי היתר המכירה. אמנם היא עודדה חקלאיים שלמרות המכירה, לא יסמכו על המכירה לעשות עבודות בקרקע, וודאי שלא עבודות דאורייתא, אלא אפילו עבודות דרבנן, אלא יחמירו לעשות את כל הפעולות כשלוחי בית-דין, כולל פעולות לאוקמי פירא, פעולות האיסוף ועיבוד [=קצירה ובצירה] וכן השיווק ומכירה. כפי שכתבתי בספרי [עמ' 74, וצוטט למעלה ריש סעיף ו]: "מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל הרחיב את עניין 'אוצר ב"ד' [באופן עצמאי, ואף ללא מכירת הקרקעות לנכרי]...". אולם הצעתו לא נתקבלה כתחליף להיתר מכירה, אך כן הונהגה, בעקבות הגר"ה זצ"ל, כהידור על גבי היתר המכירה, וכפי שעולה באופן ברור מעדותו המפורשת של הגר"מ אליהו שליט"א ושל הרב יהודה הלוי עמיחי שליט"א. כך בדיוק כתבתי והמלצתי ללהדר ולפעול בספרי בעמ' 91-90.

ח. הרב פרידמן דייק ממכתבו של הצדיק המקובל הגר"מ חרל"פ שצילומי התפרסם בעמ' 96-97 בספרי, שאף הגר"מ חרל"פ סמך על אוצר בית דין. הנני מסכים בכל לב עם דברי כ"ת. כל המכתב הובא כמעט אך ורק לצורך זאת, להראות שהגר"מ חרל"פ זצ"ל, תלמידו המובהק של הגר"ה קוק זיע"א, המליץ על הדרך של אוצר ב"ד, וזאת ללא מכירת הקרקע לנכרי. כך גם כתבתי בספרי בעמ' 67-68 [בשיטת החזו"א]:

בעקבות החזו"א זצ"ל פשט 'אוצר ב"ד' בין פוסקים שונים [=בהערה 121 ציינתי את ספר השמיטה להגר"מ טוקוצינסקי זצ"ל שהוסיף את אוצר ב"ד במהדורה השנייה שיצאה בשנת תשי"א, לאחר פרסום החזו"א על שביעית בשנת תרצ"ז; כרם ציון הלכות שביעית]. הגר"מ חרל"פ זצ"ל כותב בכ"ה מנחם-אב תרצ"ז לבנו הרב יחיאל מיכל חרל"פ [הנמצא בארה"ב] בדבר פרדס בארץ [השייך לבנו הנ"ל], ומציע לו לעשות 'אוצר ב"ד' [ולא למוכרו לנכרי].

כך דרכה של תורה, 'ומעמידו על האמת'. אין בספרי שום חד צדדיות. הבאתי כל מקור וכל שיטה הקשורה לנושא, גם אם היא תומכת בגישה אשר לבסוף הסקתי שלא כמותה. בשום דיון בנושא אוצר ב"ד לא ראיתי שציטטו את מכתבו זה של הגר"מ חרל"פ זצ"ל [מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל מזכיר מכתב לגר"ה קוק זצ"ל, וכנראה כוונתו למכתב מח' סיון תר"ע שגם בו דנתי בספרי ופרסמתי צילום שלו], שאינו ידוע

ומוכר [בתחתית הצילום הפניתי לכל המקומות בהם הוזכר המכתב בספרי, כולל לציטוט שלמעלה]. לכן פרסמתי את דעתו של הגאון זצ"ל, נאמן ביתו של מרן הגראי"ה קוק זצ"ל – הוא חשוב לנושא. ומה שחשוב זה האמת. אם יש איזו 'חד צדדיות' בספרי, הוא לצד של האמת, של האובייקטיביות ההלכתית, אמת שהיא חותמו של הקב"ה. לכן לא תמצא בספרי ביטויים קשים שאוצר בית-דין הוא 'כתורה שאין עימה בית אב'. אדרבה, מסקנתי ההלכתית היא שבדיעבד אפשר לסמוך גם על אוצר בית דין, כיוון שהגראי"ה קוק זצ"ל פסק שבשביעית דרבנן אפשר להקל אף כדעת יחיד [ראה 'הלכה למעשה' בעמ' 74-75, ושם בהערה 141].

ברשותו – עוד הערה אישית. מו"ר הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל לא כתב בהסכמתו, ואף לא אמר לי בע"פ, שאין הוא מסכים עם דעתי בנושא היתר המכירה ואוצר בית דין. אם היה אומר לי כזאת, ואפילו ברמז, הייתי מרגיש את עצמי נזוף ונמנע מלכתוב על הנושא הזה. אדרבה, דיברתי איתו בארוכה בעניין בשנת תשס"א, וידועה לי היטב דעתו, וגם ציטטתי אותה ב'הלכה למעשה' שבעמ' 74-75 לספרי. יתירה מזו, ההסכמה ניתנה בשנת תשס"ה על קובץ מאמרים, בניהם גם מאמר בנושא זה שהיווה את הבסיס לספר [ופורסם ב'קומי אורי' גליון כ]. את ספרי כתבתי בחיפזון בשלהי שנת תשס"ז. מו"ר זצ"ל היה חלוש וחולה, ולא ראיתי לנכון להטרידו. כיוון שההסכמה ניתנה על קובץ מאמרים, ולא במיוחד לספר זה, חשתי שמא מישוהו יטעה בדבר, ולכן החלטתי, בהתייעצות עם הגאון הרב יעקב שפירא שליט"א, להוסיף את המשפט הנ"ל שבתחתית ההסכמה.

הרב הצדיק המקובל הגרי"מ חרל"פ זצ"ל במכתב למרן הרב זיע"א [בכ"י, טרם פורסם] כתב:

ובאמת כל ענין השמיטה – משאת נפשנו וחזון רוחנו – אינו דרוש ח"ו שום ענין קנטור ומחלוקת. רק אדרבה, להוסיף אורה ושלוש אחדות ורעות, להתאחד ביחד לעסוק בענין קדוש כזה בכבוד ראש ויראת ד' גדולה וטהורה למען שמו הגדול ולמען עמו ונחלתו לקיים 'את והב בסופה'.

לכן הקפדתי בספרי להימנע מכל פגיעה אישית חלילה. דברים רבים, כולל מסמכים חשובים, נמנעתי מלהכניס לספרי, וזאת שלא תצא חלילה פגיעה כל שהיא בשום אדם, וק"ו בת"ח. בדרכי זו אמשיך ללכת, ולא אגיב על שום התקפה אישית. אין לי שום נגיעה בשאלת היתר המכירה ואוצר ב"ד, ולא לכבודי ולכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודם של גדולי קמאי מייסדי היתר המכירה, הגאונים הרב ישראל יהושע מקוטנא בעל 'הישועות מלכו', הרב שמואל מהוליבר, הרב שמואל זנוויל קלפיש

מווארשא [המשנה ברורה' ראה לנכון להביא לספרו הסכמה מהרב שמואל זנוויל];
ובצירוף הגאון הרב יצחק אלחנן מקאוונא, ועוד רבים; ולכבודו של הכהן הגדול מאחיו,
מרא דארעא דישראל מרן הגראי"ה קוק זיע"א.

הנני מצטרף בכל לב לדברי הרב פרידמן ולתקוותו שבמהרה בימינו יהיו כל יושביה
עליה, ונתחייב בשמיטה מדאורייתא, ואז יתקיימו בנו דברי ההבטחה הברורים
בתורתנו הקדושה: "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש
השנים. וזרעתם את השנה השמינת ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעת
עד בוא תבואתה תאכלו ישן".

הרב יואל פרידמן

'היתר מכירה או אוצר בית דין' – תגובה לתגובה

א. אין בכוונתי להתפלמס עם הגר"י בן מאיר שליט"א ולהתפלפל על דיוק זה או אחר בדברי רבותינו הרבנים הראשיים ובדברי מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל, שכן כפי שכתבנו שני הפתרונות – היתר מכירה ואוצר בית דין הם פתרונות טובים לשעת הדחק, יש פנים לכאן ויש פנים לכאן. זאת הסיבה גם שנוכל למצוא ציטוטים מדבריהם של רבותינו המצדדים בהיתר המכירה וציטוטים אחרים המצדדים באוצר בית דין. ויוכיח מכתבו האחרון של מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א בו הוא מביע את תמיכתו באוצר הארץ ואת העדפתו את אוצר בית דין על פני היתר המכירה. כן הוא גם במה שמובא בשמו של הראשון לציון הרה"ג עובדיה יוסף על ידי בנו, עי' ילקוט יוסף, עמ' תכט, ובמיוחד בעמ' תלג.

ב. הנקודה העיקרית שבביקורתי לספרו של הגר"י בן מאיר היא בכך שהוא אינו משקלל את היתרונות והחסרונות ההלכתיים של היתר המכירה לעומת אלו של אוצר בית דין, אלא לוקח כנתון את עובדת תוקפו של היתר המכירה שנקבע ע"י גאוני קמאי, ומונה את חסרונותיו של אוצר בית הדין. השאלה המרכזית בסיכום הדיון היא האם אנו צריכים להפטיר כדאשתקד, להשתמש בצורה המקסימאלית בהיתר המכירה הן במישור החקלאי והן במישור הצרכני, או שאנו צריכים להתוות מדיניות אשר מקדמת את השמיטה ומציבה אופק אידיאלי יותר לקיום השמיטה בשני מישורים אלו וגם מגבירה את המודעות לנושא השמיטה בכל הרבדים של הציבור הדתי לאומי.

ג. אין זה נכון שמדיניותה של הרבנות הראשית ותמיכתה באוצר בית דין נבעה מכך שבין כך נעשה היתר מכירה על כל ארץ ישראל. כידוע המכירה לגוי כוללת שני חלקים: מכירת מנהל ומכירה פרטנית של החקלאים. במסגרת אוצר בית דין לא

נעשית מכירה פרטנית של החקלאי, ולדעת הרבה פוסקים מכירת המנהל לבד אינה מועילה.

ד. כפי שכתבנו במאמרים רבים, תמיכתנו בהיתר המכירה היא בלתי מסויגת, אך רק במקום שאכן זקוקים לו וכשאין פתרונות אחרים טובים יותר. איננו נזקקים להתוות מדיניות שבאה לאפוקי מעמדתם של חוגים חרדים אשר תוקפים ושוללים את היתר המכירה, וברור לנו שעמדתם נובעת מחוסר יחס וחוסר רגישות לחשיבותה ולערכם של ההתיישבות בארץ ישראל והחקלאות במדינת ישראל. לכן ברצוני גם לדחות מכל וכל אמירות או רמזים שכביכול מכון התורה והארץ היה שותף / סייע להתנהלותה של הרבנות הראשית נגד היתר המכירה. ההיפך הוא הנכון; מכון התורה והארץ היה הראשון שקרא ודרש מהרבנות הראשית להפעיל את היתר המכירה במדינת ישראל כדי לפטור את בעיית החקלאות, החקלאים והצרכנים במקום הצורך.

תשובות קצרות

א. אוצר בית דין והרב קוק זצ"ל

שאלה:

זכורני שבביקורו בישיבתנו אמר כת"ר שמרן הרב קוק זצ"ל לא התנגד לאוצר בי"ד אלא פשוט לא השתמש בפתרון זה משום שלא היה בו כדי להועיל לשווק תוצרת לקהל הרחב שלא יודע לשמור קדושת שביעית. והנה הפנו אותי לאיגרת שי"ד שם כותב הרב להוריו **ביחס לאוצר בי"ד** את המילים הבאות: "ודבר זה אע"פ שמצד עצמו אין בו כדי סמיכה" - משמע מפורש, לכאורה, שלדעת הרב זצ"ל אין זה פתרון כלל ודלא כהחזו"א?

תשובה:

האוצר ב"ד שהרב קוק מדבר עליו, כפי המובאר באגרת הנ"ל, וכן במשפט כהן (עו), היינו כאשר עושים בעצם היתר מכירה לצורך המלאכות וכדו', והדיון הוא לסדר את עניין המסחר בלבד. הדיון התקיים בסוף שנת תר"ע (סיון) כאשר כבר עשו את כל המלאכות, ועמדו בתחילת תהליך שווק הפירות. ההצעה היתה שג"כ יעשו חותמות על מנת שיראה כבהבלעה (ברור שהבלעה אמיתית אין כאן שהרי המחיר על הארגז יהא פי כמה משווי), וכל זה איננו אמיתי שהרי בעצם הפירות הם של נכרים, אלא שיפקירו את הפירות שיש בהם חשש שביעית, דהיינו אין אלו פירות שביעית כלל, אלא פירות עכו"ם אבל בגלל החשש שמא המכירה לא הועילה על כן יעשו גם כעין אוצר ב"ד, אבל ברור שהוא לא אמיתי ומשמעותי ואין בו כדי סמיכה, שהרי לא בא אלא לספקות הלכתיים. ומשום כך הרב זצ"ל כותב שב"ד לא יקצוב שכר לחקלאי על כך, מכיוון שהחקלאים אינם יכולים להפסיד כספים. דהיינו הכל היה על מנת שהחקלאי יקבל את מלא שכרו, אלא שיקבלו באופנים המותרים וברור שלצורך כך צריך קודם היתר מכירה ואח"כ אולי יועיל אוצר ב"ד.

אולם כאשר עושים אוצר ב"ד שהחקלאי הוא שליח ב"ד מתחילת השנה, ומקבל הוצאות מהשדה, כפי שהוחלט בב"ד של אוצר הארץ, והחקלאי הוא באמת שליח ב"ד, ומפסיד מהכנסותיו שבכל שנה, וכל פעולותיו מתחילה הם לצורך כלל ישראל, או המנויים שמינוהו לעשות בעבורם את המלאכות המותרות, אין כאן חשש, וכפי שביאר הגר"ש ישראלי זצ"ל את עניין אוצר בית דין. ברור שחקלאי כזה איננו יכול לשווק את הסחורה באופן הרגיל לכל אחד, ואיננו יכול לייצא את הפירות, ובכך הרב קוק זצ"ל לא איירי כלל.

נראה שכוונת הרב קוק זצ"ל הייתה למעין אוצר ב"ד ארצי שמשווק לכל ומייצא לכל והכל בשם ב"ד, על כך אמר שאין בו סמיכה, אבל ב"ד שהוא אמיתי ופועליו אמיתיים ומפסידים משכרם, על כך לא דן כלל, וברור שהוא עדיף טפי מהפקעת קדושת המצוות מארץ ישראל.

בברכת התורה והארץ

יהודה הלוי עמיחי

מכון התורה והארץ

ב. שיטת הפסיקה באוצר הארץ

שאלה:

כת"ר הסביר בנושא הערבה הדרומית שנוקטים כשיטת המשנת יוסף המיקל כי כך הורה הגרשז"א שבשביעית בזה"ז הולכים אחר המיקל. מאידך הסביר כת"ר ש'אוצר הארץ' נוקט כשיטת החזו"א בענין ספיחין שגדלו רובן בשביעית אך תחילת השרשתם היתה בשישית. נשאלת השאלה – כמאן אזליתו? דהלא ידוע שהגרשז"א התנגד בחריפות לקולא זו של החזו"א, ואי נקטינן כהגרשז"א להקל בענין הערבה הדרומית, הכיצד לא נחמיר עמו בנושא ירקות שישית? במילים אחרות – מי הוא מורה ההוראה של הדור שבשיטתו הולך 'אוצר הארץ' לאורך כל הדרך?

תשובה:

תחילה יש להבהיר שאין לשתי מחלוקות אלו כל קשר, ויתכן לפסוק באחד כהאי ובאחד כהאי, וכבר עמד על כך הגר"ש ישראלי זצ"ל, שאין כאן קולי דהאי וקולי דהאי, שהרי אין קשר בין הפסקים, האם מכיוון שאני פוסק בנושא מסויים בהלכות שבת כדעה מסוימת עלי לפסוק כמותה בכל הלכות שבת? האם השו"ע והרמ"א לא דנו כל נושא לעצמו? (וא"כ אלו נושאים מקבילים ובעלי השפעה אחד על השני)

יתר על כן אמרתי שיש כאן ספק ואנו מצריכים גם היתר מכירה, וכפי שאמנם העירו בשם הגר"א נבנצאל שליט"א מדוע אנו מזקיקים היתר מכירה? וענינו שלמרות שדעת הגרש"ז זצ"ל (וכאן הבאתי את הסיפור שהדברים נאמרו לי) הייתה להקל אנו עדיין חוששים לדעות נוספות כדעת הגאונים טיקוצ'ינסקי, הגרצ"פ, צי"א זצ"ל, ולכן אנו מזקיקים גם היתר מכירה.

כל דבר יש לו התייחסות לגופו. ב"ה באוצר הארץ תומכים ת"ח גדולים בעלי כח הכרעה הלכתית, כל ארבעת הרבנים שחתמו על אוצר הארץ (ועוד רבנים שלא חתמו) הסכימו בשאלות אלו, ולא נשאר אלא כספק שאלת הייבוא והיתר מכירה בקיץ, ולכן אמנם לא הוכרעה שאלה זו, והיא נשארה פתוחה לכל רב.

על ההליכה לפי שיטה מסוימת כידוע כבר נשאלו הראשונים עיין שו"ת הרשב"א (ח"א רלג). ועל כן כל זמן שיש ת"ח בעלי יכולת הכרעה הם מכריעים, ולא צריך ללכת לפי שיטה אחת בלבד, אלא כל נושא נידון לגופו.

בברכת התורה והארץ

יהודה הלוי עמיחי

מכון התורה והארץ

ג. טיפול והעברת עיצים בשנת השמיטה

שאלה:

האם וכיצד ניתן לטפל ולהעביר עיצים ממקום למקום בשנת השמיטה?

תשובה:

את התשובה יש לחלק לשנים: א. טיפול בעצבים ב. העברת העצבים.

א. טיפול בעצבים: לדעת רוב הפוסקים גם בשביעית קיימת הבחנה עקרונית בין עציץ נקוב לעציץ שאינו נקוב. המשמעות המעשית הנובעת מכך נוגעת לעצבים שאינם נקובים הנמצאים בתוך הבית (בהגדרה זו נכללים גם עצבים עם פתח ניקוז בתחתיתם אם הם מונחים על צלחת או כל אמצעי ניתוק אחר). לפיכך **בעצבים מנותקים הנמצאים בבית מותר לכתחילה לבצע גיזום דישון דילול הדליית ענפים וכדו'**, גם אם המטרה היא לשם צימוח (בהגדרה ההלכתית: "אברויי אילנא"), אף שבגינה רגילה (אף כשהיא בתוך מבנה) אין לבצע פעולות אלו אלא כשהמטרה היא למנוע נזק מהצמחים (בהגדרה ההלכתית: "אוקמי אילנא"). כמו כן בעצבים מנותקים הנמצאים בתוך מבנה סגור מתירים במקרים מסוימים גם **לזרוע או לשתול בשעת הצורך** (חקלאים, משתלות וכדו') **אף שפעולות אלו אסורות בגינה בכל מצב**. (ראה שבת הארץ פ"א ה"ו אות ד).

ב. העברת עצבים: להעברת עצבים בשביעית, ניתן להתייחס כפעולה סתמית שאינה כלל מלאכה האסורה בשביעית, אף שבשבת פעולה זו אסורה בשל התועלת שיש בה לצימוח העצים או השיחים שבעציץ. זו דעתו של הרה"ג יחיאל מיכל טיקוצ'יסקי זצ"ל ספר השמיטה (פ"ג סעי' ה-ז ח ושמ' הע' 1).

אולם יש הסוברים שעצם העברת עצבים מן הבית החוצה אסורה, ולדעתם שינוי המיקום ההלכתי מהבית לשדה נחשב כפעולה האסורה בשביעית וכן פירש הרה"ג יוסף שלום אלישיב שליט"א את לשון החזו"א בשביעית סי' כ"ב ס"ק א - הובאו דבריו במשפטי ארץ פ"ז הע' 40).

לעומתו סובר הרה"ג שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה סי' מא אות ג) שאין להשוות בין דיני שבת לדיני שביעית בנידון זה, ולדעתו זו גם החזו"א מסכים להבנה זו. לפיכך ניתן להקל לדעתו להקל בטיפול בעצבים במקרים מסוימים; כגון: שמותר להוציא **עצבים מנותקים** מחוץ לבית באם ניכר הדבר שאין בכך כוונה להשבחת הצמח (שטיפה או סידור הבית). וכן מותר לדעתו להעביר עצבים בעת מעבר דירה וכדו'. (ועי' בדבריו במנחת שלמה תניינא ב-ג). אולם **הוא אוסר להוציא עציץ מחוץ לבית כשכוונתו להשביח את הגידולים שבעציץ**. וכך פסק למעשה הרה"ג יעקב אריאל שליט"א (באהלי שדה עמ' 99) והוסיף שניתן גם להקל בהוצאה מכוונת של עציץ שאינו נקוב, אם כתוצאה מהשהות הממושכת בבית תיגרם פגיעה לצמחים שבעציץ.

למעשה:

א. מותר להוציא החוצה עציצים עם תחתית (עציץ שאינו נקוב) לצורך שטיפת הבית, סידור הבית וכדו'. אלא שרצוי להניחם על שביל או מקום מרוצף, בכדי שהענפים לא יהיו מעל הקרקע.

ב. מותר להוציא עציצים עם תחתית (עציץ שאינו נקוב) מחוץ לבית – אף לזמן ממושך – אם המטרה למנוע נזק מהצמחים כתוצאה מהשהות הממושכת בבית. ג. מותר להזיז ממקום למקום עציצים הנמצאים מחוץ לבית, כשהם מנותקים מהאדמה (עציץ שאינו נקוב), אך רצוי שבשעת הנחתם נוף הצמח לא יהיה מעל אדמת הגינה.

ד. רצוי להימנע מלהזיז עציצים הנמצאים על הדשא בשעת כיסוח הדשא אם יש נקב בתחתיתם (עציץ נקוב), אך אם אין ברירה עדיף לגוררם על הדשא בלא להגביהם ולהניחם.

ה. מותר להעביר עציצים מבית אחד לבית השני (העברת דירה, קנייה ממשלה וכדו') אף שבזמן העברתם הם מעל אדמה – והמחמיר להעבירם דווקא עם תחתית תבוא עליו ברכה.

בברכת התורה והארץ

הרב אהוד אחיטוב

מכון התורה והארץ

ד. ניכוש עשבייה בגינות בשביעית

שאלה:

אחת השאלות השכיחות בגינות הנוי בשביעית היא האם מותר לנכש עשבים שוטים בשביעית, ואם כן באלו אופנים הדבר מותר?

תשובה:

קיימים מספר אופנים להתיר ניכוש עשבייה לפי סדר עדיפות מסוים, אך לא כל האופנים מותרים בכל המצבים.

תחילה נדון במקרים בהם הצורך להוצאת עשבים מהגינה, נועד לשמירה על הצמחים הטובים ("אוקמי אילנא") – אף אם הנזק עלול להיות רק בעתיד. במקרים אלו קיימות מספר אפשרויות, על פי סדר עדיפות הלכתי, כדלהלן:

עדיפות ראשונה – להימנע מניכוש אלא לרסס את העשבייה. כיוון שכפי הנראה פעולה זו אינה נחשבת עבודת קרקע אף שמגיעים על ידה לתוצאה הרצויה. ריסוס זה מותר גם להשמדת עשבים הראויים למאכל בהמה, ואין בכך הפסד צמחים הקדושים בקדושת שביעית. סיבת הדבר נובעת מכך, **שלהלכה מקילים שאין צורך לנהוג קדושת שביעית בעשבים שוטים הגדלים בגינות נוי, משום שאינם מיועדים להאכלת בעלי חיים** – ולפיכך אין בעיה להפסידם.

יש לציין שפעולה זו מותרת בכל המצבים בהם אדם מעוניין בניכוש העשבייה; בין אם זה לשמירה על הצמחייה הטובה, בין אם זה נועד למנוע היווצרות בית גידול לנחשים וכדו', ובין אם זה ריסוס עשבייה לשם נוי.

עדיפות שנייה – ניכוש על ידי כיסוח עליון של העשבים רצוי במכסחת דשא, באם אין הדבר אפשרי ניתן לעשות זאת בעזרת מכשיר כזה ללא חדירה לקרקע. פעולה זו היא בעדיפות שנייה, היות והיא מבוצעת בגוף הצמחייה.

עדיפות שלישית – עקירת עשבים מהשורש בפעולה ידנית, אף שנוצר היפוך מסוים של הקרקע.

עדיפות רביעית – עידור תוך כדי היפוך קל של הקרקע – אף שלדעות מסוימות היא תולדת חרישה האסורה מדרבנן בשביעית, אך התירו אותה משום "אוקמי אילנא".

לעומת זאת, במקרים בהם המטרה המוצהרת של הוצאת העשבים מהגינה היא רק לשם הנוי של הגינה, או להרחקת מזיקים עתידיים מהחצר – נראה באופן פשוט שניתן יהיה להתיר רק באופנים בהם אין חדירה לגוף הקרקע או היפוך הקרקע – כגון: **ריסוס העשבייה או חיתוך העשבייה מעל פני הקרקע**.

היתר זה מבוסס על ההלכה שיכול אדם ללקט עצים ועשבים מתוך שדהו, לשם הדלקת מדורה, או האכלת בהמתו הנמצאת שם ("בהמתו מוכח עליו" – עפ"י רמב"ם הל' שמיט"ו פ"א ה"ז ושבת הארץ שם). אך לא מצאנו במקרים אלו היתר של תולדות חרישה תוך כדי חדירה לתוך הקרקע. ומשום כך יש להימנע מכל פעולה של הוצאת צמחים לשם נוי עם השורשים שלהם (עפ"י הרה"ג יעקב אריאל שליט"א באהלי שדה עמ' 95-97).

אמנם בילקוט יוסף (שביעית פ"ח סעי' ה' ושם בהע"ל) הביא בשם אביו הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א שניתן להקל באופן פשוט אף **בעקירת עשבים** בגינה הביתית לצורך ישיבה וכדו', במיוחד אם הדבר ניכר על ידי פעולה חיצונית שאין כוונתו לזריעה.
בברכת התורה והארץ
הרב אהוד אחיטוב
מכון התורה והארץ

ה. כיסוח הדסים בשביעית

שאלה:

האם מותר לכסח הדסים בשביעית?

תשובה:

המשנה (פ"ד מ"ב) אומרת:

המדל בזיתים בית שמאי אומרים יגום וב"ה אומרים ישרש ומודים במחליק עד שיגום, איזה הוא המדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה.
לכו"ע כאשר מוריד זיתים בשטח גדול אסור לו לגום ולעקור את השיח משורשו אלא יכול לגום להשאיר את השורש באדמה.
אמנם המשנה דנה על אדם שהוא "מדל" עושה פעולת דילול, הרמב"ם (פ"א הי"ח) כותב שהוא לא רק מדלל אלא אדרבא הוא צריך לעצים לשימוש, ובכול אופן אסור לשרש את כל השטח אלא לגום. על כן נראה שבנידון של ההדסים אסור לשרש רק לגום, דהיינו להשאיר את השורש בקרקע.
אלא שיש לחלק בדין המדל שהוא רוצה שלא יהיו שרשים בקרקע ולכן הוא מדל, וממילא לא התירו לו אלא כשיניח את השרשים, אבל אם היה רוצה שישארו שרשים בקרקע שמא אסור לגום ובנידון דין הרי רוצה להשאיר שרשים בקרקע כדי שיצאו הדסים.
נראה שבנידון ההדסים יש לדמותו לדין קוצצין בתולת השקמה (פ"א הכ"א) וז"ל:

אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר השנים מפני שקציצתה עבודת אילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף, ואם צריך לעציה קוצץ אותה שלא כדרך עבודתה. מדברי הרמב"ם ברור שמותר לקצוץ ובלבד שלא יהא כדרך עבודתה, וא"כ כפי המפורט במכתב צורת כיסוח זו איננה דרך עבודה רגילה, ולכן כאשר הקציצה היא לצורך העצים ולא כדרך העבודה הרגילה הרי זה מותר.

ו. טיפול בשאריות מזון בשביעית מה בין שביעית לתרומה?

שאלה:

בדף ההנחיות של אוצר הארץ נכתב באחד הסעיפים:
שאריות מזון קליפות או גרעינים הראויים לאכילה יש להניח אותן בשקית מיוחדת ולהניחם באשפה. **ויש מהדרין לשמור אותם בשקית עד שלא יהיו ראויות למאכל אדם** (24 שעות), ואח"כ מותר להניח את השקית בפח האשפה, ויש מהדרין להניח בשתי שקיות. מדוע לא לנהוג בשביעית כמקובל בפירות תרומה, שבהם לא משאירים 24 שעות עד להנחתם בפח אשפה. אלא לאחר ההפרשה עוטפים את התרומה היטב ומניחים אותה תיכף ומיד בפח האשפה?

תשובה:

בכדי לבאר זאת יש להדגיש שאף שחכמינו ז"ל השוו בכמה מקומות את דיני קדושת פירות תרומה לדיני קדושת פירות שביעית וכלשון הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ה ה"ב ה"ג). עם כל זאת קיים הבדל מהותי בין תרומה לשביעית; תרומה אסורה באכילה לזרים, ובימינו היא אסורה גם לכוהנים בשל היותם טמאים. **לפיכך, התירו הפוסקים לעטוף את התרומה היטב ולהניחה באשפה מיד בסיום אמירת נוסח הפרשת תרו"מ, מחשש תקלה.**

אמנם במעשה זה אנו גורמים הפסד לתרומה. אך בזמן הזה התירו לגרום הפסד תרומה, בכדי למנוע תקלה שתוצאתה חמורה.

לעומת זאת פירות שביעית מיועדים לאכילה לכתחילה וגם אם אחד מבני הבית יאכל את השאריות מהפח המיועד לכך, אין בכך בעיה שהרי לכך הם נועדו, ויש הסוברים שאף מצווה לאוכלם, כלשון הפסוק: "והייתה שבת הארץ לכם לאכלה". לפיכך רצוי להשתדל לנהוג בפירות שביעית כפי עיקר הדין שהיה צריך להיות גם בתרומה; כלומר, לא להניח שאריות פירות שביעית הראויים לאכילת אדם בפח האשפה הרגיל אף כשהם עטופים – היות והדבר נחשב כקבורה, וקבורה נחשבת כדבר הגורם הפסד לפירות. ולדעת חלק מהפוסקים גם בשביעית גרם הפסד אסור (ראה שבת הארץ עם תוספת שבת חלק שני פ"ה הלכה ג' אות ו).

משום כך, שאריות פירות או ירקות של שביעית יש להניח בתוך שקית בכלי מיוחד ("שקית שמיטה"); ורק לאחר 24 שעות כשהפירות כבר נפסלו מאכילת אדם, ניתן להניח את השקית עם תכולתה בתוך פח האשפה הרגיל. אמנם בשלב זה השאריות עדיין ראויות למאכל בהמה, ויש לנהוג בהם קדושת שביעית, אך כיוון שגם בתוך האשפה הם ממשיכים להיות ראויים למאכל הבהמה, אין בעיה להניח אותם בפח האשפה. סיבת הדבר היא, שאם בעלי חיים (וחתולים וכדו') יכולים לנבור באשפה ולהוציא משם אוכל, אין בהנחתם בפח הפסד מאכל בהמה הקדוש בקדושת שביעית. אמנם במקרים בהם לא ניתן למנוע עירוב של שאריות טריות עם שאריות באמצע תהליך ריקבון או תערובת של אוכל יבש עם נוזלים – יש לקשור היטב (מומלץ בשתי שקיות) את שאריות האוכל מיד אחרי הארוחה, ולהניחם ישירות באשפה.

בברכת התורה והארץ

הרב אהוד אחיטוב

מכון התורה והארץ

ז. לוחות דבק למניעת מזיקים בשביעית

שאלה:

האם מותר לשים לוחיות דבק על מנת שהזבובים ידבקו ולא יפגעו בפירות.

תשובה:

עיקר השאלה היא לדעה שאוקמי פירא אסור (כפשוטו לשון הרמב"ם פ"א ה"י). הנה לכאורה המשנה (מו"ק ו ע"ב) אומרת:

צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו, במועד ובשביעית. וחכמים אומרים: משדה האילן - כדרכו, ומשדה הלבן - שלא כדרכו.

הרמב"ם הביא דין זה לדיני יו"ט (הל' יו"ט פ"ח ה"ה) ואילו בהל' שביעית (פ"א ה"ה-ה"ו) לא הביאו, וכתב בעל פאה"ש (סי' כ ס"ק יז) שהרמב"ם אסר גם צידת האישות. ולכאורה נשאלת השאלה מדוע לחלק בין שביעית ומועד, וכנראה שסברתו היא שכיוון שאלו פעולות לצורך הפירות ועל כן אין לעשותם בשביעית אבל במועד התירו משום הפסד. אלא שזה קשה שהרי הרמב"ם כתב "עכברים שהן מפסידין את האילנות צדין אותן במועד". ומשמע שההפסד הוא של האילנות ולא של הפירות בלבד, וא"כ מדוע הרמב"ם השמיט דיון זה בדיני שביעית. אמנם רוב הראשונים הביאו שצדים את האישות והעכברים בשדה האילן גם בשביעית, ועל כן למרות שהרמב"ם השמיט דין זה, להלכה כיוון שרוב הראשונים הביאוהו על כן נראה שמותר לצוד את האישות והמזיקים. הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"א ה"ז אות ח הערה 52), למד שגם דעת הרמב"ם היא להתיר בשביעית צידת האישות, ולא הסביר מדוע השמיטו הרמב"ם בהל' שביעית.

עדיין יקשה האם הצלה זו היא לצורך הפירות או האילן בלבד. מלשון הרמב"ם (הל' יו"ט) אנו לומדים שפעולה זו היא לצורך האילנות, שהרי הוסיף הרמב"ם על לשון המשנה "מפסידין את האילנות" א"כ משמע שלצורך הפירות אין היתר אפילו בצידת האישות. וכן נראה מלשון הרב קוק זצ"ל "שיוצאין ממנה ומפסידין האילנות" משמע שדוקא בעבור האילנות מותר לצוד אבל לא לצורך הפירות. על פי יסוד זה נראה שהלומד ברמב"ם שאוקמי פירא אסור ואוקמי אילנא מותר א"כ מובן שהרמב"ם בדבריו בהל' י כתב שהצלת העץ מותרת, ולכן גם צידת האישות מותרת, אבל כשבא לצורך הפירות אין להציל, וא"כ אין חידוש בדין צידת האישות.

עוד יש להוסיף שהרמב"ם (פ"א ה"ז) כתב: "סוקרין את האילן בסקרא", ולכאורה מותר לעשות פעולות לצורך הפירות שלא ישרו, אולם כבר כתב הרב זצ"ל (משפט כהן סי' עט) שאיירי בפירות ששית ולכן מותר לסרוק או בפעולת מניעת נזק משנים הבאות, וא"כ לכאורה לפי הסבר זה אנו רואים שאפילו פעולות וסגולות אסורות כשהם באות לצורך פירות שביעית לדעת האוסרים אוקמי פירא, וכפי שבואר בקונ"א שאין פירות

שביעית שלנו אלא הפקר של כלל ישראל וא"כ מדוע שנצילם? העולה לנו שהצלת האילן ממזיקים מותרת ואילו הצלת הפירות אסורה בין אם היא בתליית מדבקות או בכל דרך אחרת.

אולם כל זאת כפי שהסביר הגר"ש ישראל זצ"ל (חוות בנימין ח"ג סי' צח) שאוקמי פירא אסור מכיוון שאין הפירות של האדם היהודי, "אבל כאשר עושים את זה כשלוחי ב"ד, הרי זה כמו עבודת לאוקמי של פירות ששית, שזה מותר לכל הדעות". העולה לנו לדינא שלדעות שאוקמי פירא אסור לתלות את הדבק נגד מזיקי הפרי, אבל מותר לעשות זאת לשלוחי ב"ד, שתפקידם לדאוג לפירות לכלל ישראל ולא כאנשים פרטיים. ועיין באהלה של תורה (למו"ר הרה"ג י. אריאל שליט"א, סי' כט) שגם כתב לעניין פרישת רשת על תמרים שאין להתיר לדעות שאוקמי פירא אסור, אבל כשלוחי ב"ד אפשר לעשות כן.

בברכת התורה והארץ

הרב אהוד אחיטוב

מכון התורה והארץ

הכנס השנתי

למצוות התלויות בארץ

יתקיים אי"ה ביום שלישי ט"ו בשבט תשס"ח (22.1.08)

באולם הכנסים ע"ש מינץ, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

השנה יוקדש הכנס לעילוי נשמת:

אחיקם עמיחי הי"ד

דוד רובין הי"ד

אילנה הרשטיק ז"ל

ולזכרו של פרופ' יהודה לוי ז"ל

שהיה ראש המחלקה למדעי החיים

באוניברסיטת בר-אילן

לקראת שמיטת תשס"ח

9:30 התכנסות וכיבוד קל

9:45 דברי פתיחה והנחיה

הרב שלמה שפר

רב אוניברסיטת בר-אילן

דברי זיכרון לפרופ' יהודה לוי

ח"כ הרב יצחק לוי

10:00 תחומי ארץ ישראל 'שהחזיקו עולי בבל' במבחן ימינו

ד"ר יואל אליצור - מכללת הרצוג אלון שבות, האוניברסיטה העברית ירושלים

10:30 דיני שביעית בעבר הירדן המזרחי וברמת הגולן

הרב זלמן קורן - מחבר הספר 'חצרות בית ה'' 'ועשו לי מקדש'

11:00 היבטים כלכליים של 'אוצר בית דין' בצורתו המקורית ובימינו

פרופ' אליעזר גולדשמידט - האוניברסיטה העברית, המכון לחקל"ת

- 11:30 **עדיפות אוצר בית דין במשנת מרן הרב קוק זצ"ל**
הרב יהודה הלוי עמיחי - מכון התורה והארץ
- 12:00 **מרן הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל**
קווים לדמותו וחידושי במצוות התלויות בארץ
הרב יהודה זולדן - מכון לב ירושלים, המדרשה לנשים אוניברסיטת בר-אילן
- 12:30 **לרגל הוצאת ספר התרומה הל' ארץ ישראל**
בעיות ההדרה וחידושי של ספר התרומה בהל' שביעית
הרב יואל פרידמן - מכון התורה והארץ
- 13:00 **תפילת מנחה**
ארוחת צהרים (דמי השתתפות 20 שקל)
- 14:00 **השמיטה כמחנכת למדרג אחר בחיים**
הרב זאב הס - מהו"ת
- 14:30 **עציצים ופרחים - שיווקם וקנייתם בשמיטה**
אגר' מרדכי שומרון - מכון התורה והארץ
- 15:00 **שמיטת תשס"ח במושבים ובקיבוצים**
הרב מאיר נהוראי - רב משואות יצחק
- 15:30 **אוצר הארץ - השפעה משמעויות והיקפים**
מר איקא נס - מנכ"ל אוצר הארץ
- 16:00 **החלטות בית הדין באוצר בית דין - פסיקה ופירוט בעקבות בעיות בשטח**
הרב יעקב אריאל - רב העיר רמת-גן, נשיא מכון התורה והארץ
- 16:30 **שימוש בתוצרת של פירות שביעית**
הרב זלמן נחמיה גולדברג - ראש כולל סדיגורא
- 17:00 **מלאכות מותרות ואסורות לצורך פירות שביעית**
הראשון לציון הרב מרדכי אליהו
- 17:30 **תפילת ערבית**